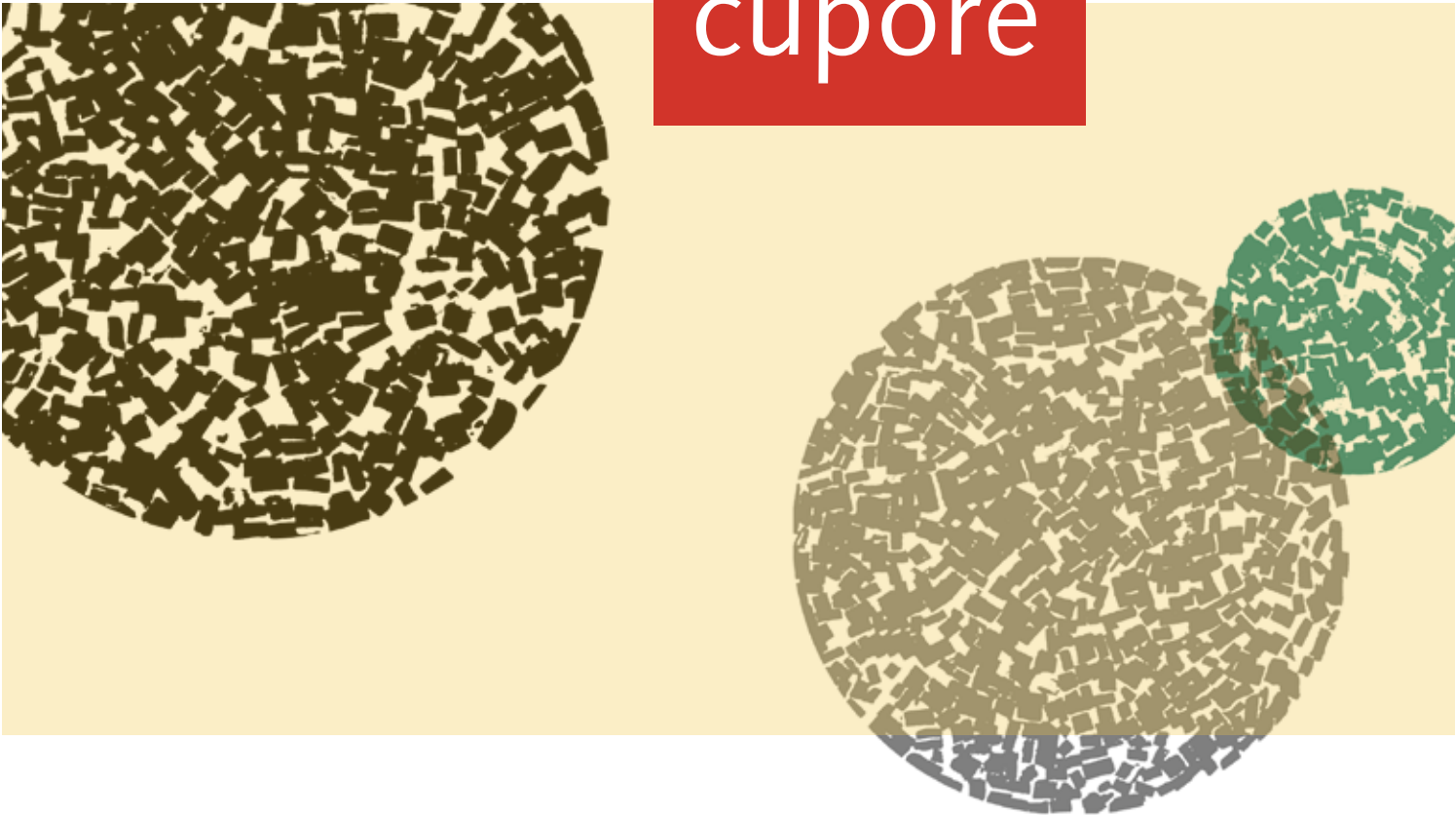

cupore

Maahanmuutto, monikulttuurisuus ja kulttuuripolitiikka: taustatietoja tutkimukselle ja toiminnalle

Cupore
Pasi Saukkonen
2007

Cuporen verkkojulkaisu 1/2007

ISBN 978-952-5573-21-4, ISSN 1796-9263

Sisällys

Sisällys 2

Tiivistelmä 3

1	Johdanto	5
2	Monikulttuurisuuden rakenteet	7
2.1	Kulttuurinen monimuotoisuus	7
2.2	Monikulttuurisuus	7
2.3	Maahanmuuttajat	8
2.4	Hybridiys ja ylikansallisuus	9
3	Monikulttuurisuus, taide ja kulttuuri	11
3.1	Monimuotoisuuden merkityssisällöt kulttuuripolitiikassa	11
3.2	Taiteen ja kulttuurin sekä maahanmuuttajien/monikulttuurisuuden kohtaamispiinnat	12
4	Kulttuuripolitiikka ja monikulttuurisuus	14
4.1	Kulttuuripolitiikan rajaus	14
4.2	Taiteen ja kulttuurin kentän sisäisiä perusteluja	15
4.3	Kotouttamispoliittisia perusteluja	16
4.4	Yleisiä yhteiskunnallisia perusteluja	17
4.5	Kehityksen esteitä ja pidäkkeitä	18
4.6	Käytännön vaikutuksia ja seurauksia	19
5	Saavutettavuus, kulttuuriset oikeudet, reilu kulttuuri	21
5.1	Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus	21
5.2	Kulttuuriset oikeudet	22
5.3	Reilu kulttuuri	22
6	Maahanmuuttajapolitiikka ja kulttuuripolitiikka Euroopassa	25
6.1	Eurooppalaiset maahanmuuttajapolitiikat ja kulttuuri	25
6.2	Britannia: monikulttuurisuuspolitiikan edelläkävijä	27
6.3	Belgia, Ruotsi, Alankomaat: viimeaikaisia kehityssuuntia	28
7	Esimerkkejä taiteen ja kulttuurin eri kentiltä	31
7.1	Museotoiminta	31
7.2	Näyttämötaide	32
7.3	Muita taiteenaloja	34
8	Lähteet	36

Tiivistelmä

Tämän julkaisun tarkoituksena on esittää katsaus siihen, kuinka maahanmuutto ja sen seurauksena syntynyt monikulttuurisuus (etninen ja kulttuurinen monimuotoisuus) ilmenevät taiteen ja kulttuurin kentällä ja minkälaisia haasteita se aiheuttaa kulttuuripolitiikalle sekä taidelaitosten toiminnalle. Julkaisu toimii taustapaperina Cuporen monikulttuurisuutta käsitteleville tutkimushankkeille, joista kulttuuripolitiikkaa ja kulttuurista monimuotoisuutta pääkaupunkiseudulla tutkiva projekti on alkanut vuonna 2006. Julkaisun tarjoamia tietoja voidaan myös hyödyntää kansallisen ja paikallisen kulttuuripolitiikan valmistelussa sekä kulttuurilaitosten toiminnassa. Kulttuurilla viitataan tässä julkaisussa erityisesti taiteelliseen luovaan toimintaan ja kulttuuriperinnön vaalimiseen. Kulttuuripolitiikka on puolestaan rajattu ennen muuta taiteen ja kulttuurin julkiseen sääntelyyn, rahoitukseen ja ohjaukseen sekä julkisesti tuettujen taidelaitosten toimintaan. Julkaisun alussa tarkastellaan aihepiirin keskeisiä käsitteitä. Monikulttuurisuus ja monimuotoisuus voivat tarkoittaa hyvin erilaisia asioita, ja eri merkityssisällöt johtavat toisistaan suuresti poikkeaviin johtopäätöksiin ja käytännön toimenpiteisiin. Monikulttuurisuus ilmenee taiteen ja kulttuurin kentällä monella eri tavalla ja alueella. Olennaisia asioita ovat esimerkiksi maahanmuuttajiin sekä etnisiin tai kulttuurisiin vähemmistöryhmiin kuuluvien taiteilijoiden edellytykset harjoittaa luovaa taiteellista toimintaa sekä erityisesti julkisesti tuettujen kulttuuripalvelujen saavutettavuus eri väestöryhmien kannalta. Maahanmuuton ja monikulttuurisuuden huomioon ottamiselle kulttuuripolitiikassa on viimeaikaisessa keskustelussa esitetty lukuisia erilaisia perusteluja, jotka ovat yleisesti jaettavissa taiteen ja kulttuurin kentän sisäisiin perusteluihin, kotouttamispoliittisiin perusteluihin sekä yleisiin yhteiskunnallisiin perusteluihin. Toisaalta on myös havaittu monimuotoisuuden huomioon ottamisen esteitä ja pidäkkeitä, kuten kulttuuripolitiikan ja taidelaitosten kytköksiä kansakunnan rakentamiseen, länsimaisen taidekäsityksen asettamia rajoitteita sekä taide- ja kulttuuritoimijoiden muutosalttiutta alentavia arvoja ja asenteita. Taidelaitoksissa ja muissa kulttuurialan organisaatioissa toimintatavan ja -tavoitteiden muutos heijastuu monilla osa-alueilla kuten strategia- ja suunnittelutyössä, ohjelmatarjonnassa, henkilöstöpolitiikassa, markkinoinnissa ja toiminnan seurannassa. Katsauksen lopuksi tarkastellaan kulttuuripolitiikan sijoittumista yleisempään eurooppalaiseen maahanmuuttajapolitiikkojen kokonaisuuteen ja kuvataan kulttuuripoliittista kehitystä Britanniassa, Belgiassa, Ruotsissa ja Alankomaissa. Päätteeksi esitellään muutamia konkreettisia esimerkkejä eri aloilta, erityisesti museotoiminnasta ja näyttämötaiteen alalta.

"Elämän ja kuoleman kysymyksiä"

Kuinka johtokunnat, hallitukset ja johtajat valitaan?
Kuka päättää ohjelmistosta ja tarjonnasta?
Ketkä opettavat oppilaitoksissa, ketkä niihin pääsevät?
Ketkä voivat hakea julkista tukea ja ketkä sitä saavat?
Kuinka tilaisuuksista tiedotetaan ja niitä markkinoidaan?
Minkälaista kirjallisuutta on tarjolla ja millä kielillä?
Kenen tarinoita kerrotaan, kenen ajatuksia ja kokemuksia esitetään?
Ketkä niitä kertovat ja esittävät, ketkä niitä vastaanottavat?
Mitä on laatu, kuka siitä päättää?

(Rock 2005, 16, muokattu)

1 Johdanto

Yhteiskunnat eivät ole enää entisensä. Valtiot eivät enää ole kansallisvaltioita siinä mielessä, että niissä olisi samalla myös yhteinen ja yhtenäinen kansallinen kulttuuri. Useimmat maista eivät koskaan sellaisia olleetkaan. Aikaisemmin yksimielisyys tietyistä yhdistävistä kulttuurisista tekijöistä ja ominaisuuksista oli kuitenkin riittävän suurta, jotta valtion, kansakunnan ja kulttuurin samastaminen toisiinsa oli mahdollista.

Ensin tuon käsityksen haastoivat perinteiset etniset, kielelliset ja uskonnolliset vähemmistöt ja alkuperäiskansat, joiden oli oletettu katoavan tai ainakin heikkenevän merkitykseltään modernisaation edetessä. 1960-luvulla kuitenkin Euroopassakin monien väestöryhmien jäsenet onnistuivat järjestäytymään poliittisesti alkaen vaatia lisää sosiaalisia, taloudellisia, poliittisia ja kulttuurisia oikeuksia. Samalla nousivat esille uudet alakulttuurit sekä yleinen individualismi, jotka molemmat lisäsivät huomattavasti yksilöiden ja ryhmien kulttuurista valinnanvapautta elämäntapansa ja -tyylinsä sekä sosiaalisten identifikaatioittensa suhteen.

Kolmas muutoksen lähde on toisen maailmansodan jälkeinen maahanmuutto Eurooppaan. Vuosisatojen ajan Eurooppa oli maanosa, josta lähinnä muutettiin pois. 1950-luvun loppupuoliskolta lähtien Euroopasta on tullut maahanmuuttomaanosa. Ensimmäisessä vaiheessa muutettiin etenkin Britanniaan, Ranskaan, Saksaan, Belgiaan, Alankomaihin sekä Ruotsiin, Tanskaan ja Norjaan, kun siirtomaat itsenäistyivät ja kun sodanjälkeinen jälleenrakennus vaati lisää työvoimaa. 1990-luvulta lähtien muuttoliike on kohdistunut myös esimerkiksi eteläiseen Eurooppaan ja Irlantiin.

Ulkomaalaistaustaisen väestön osuus on Suomessakin noussut 1980-luvun lopun noin 25 000:sta yli sataan tuhanteen. Lähtötason alaisuudesta johtuen kasvuvauhti on ollut Euroopan nopeimpia. Euroopan sisäisen väestökehityksen, sen lähialueilla tapahtuvan väestönkasvun, globaalin taloudellisen eriarvoisuuden sekä poliittisten, taloudellisten ja ympäristöllisten riskitekijöiden johdosta muuton voi ennustaa jatkuvan myös tulevaisuudessa. Lokakuussa 2006 valtioneuvoston hyväksymä hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma esittää työperäisen maahanmuuton lisäämistä. Samana syksynä eduskunnassa käydyn maahanmuuttopoliittisen keskustelun perusteella kansanedustajien keskuudessa vallitsee huomattava yhteisymmärrys maahanmuuton välttämättömyydestä.

Kaikilla edellä mainituilla yhteiskunnan monimuotoisuutta lisänneillä muutoksilla on ollut vaikutusta taiteeseen, kulttuuriin ja kulttuuripolitiikkaan: tapaan ymmärtää kulttuuri, politiikka ja kulttuuripolitiikka, päätöksenteon prosesseihin, taiteen ja kulttuurin kentän instituutioihin sekä eri väestöryhmien taloudellisiin ja muihin edellytyksiin tuottaa taidetta ja harjoittaa kulttuurista itseilmaisua. Kansainväliset ihmis- ja vähemmistöoikeudet ovat painostaneet kansallisia kulttuuripolitiikkoja ottamaan etniset ja kulttuuriset vähemmistöt ja niiden oikeudet huomioon politiikan muotoilussa ja toteutuksessa (ks. esim. Heiskanen & Mitchell 2002). Yleinen yhteiskunnallinen eriytyminen sekä pyrkimykset lisätä kulttuuridemokratiaa, kulttuuriin osallistumista ja tasa-arvon toteutumista ovat laventaneet kulttuuripolitiikan sisältämiä taiteen ja kulttuurin määritelmiä ja muuttaneet kulttuuritoiminnan tuottamisen ja vastaanottamisen instituutioita ja käytäntöjä (ks. esim. Kangas 1999).

Länsimaissa hyväksyttiin maahanmuuton jatkuvuus sekä uusien etnisten ja kulttuuristen ryhmien muodostuminen varsin myöhään. Vielä 1970-luvulla monissa maissa uskottiin vierastyöläisten ja entisistä siirtomaista tulleiden palaavan kotimaahansa suhdanteiden muututtua ja lähtömaiden oman taloudellisen kehityksen käynnistyttyä. 1980-luvulta lähtien maahanmuuttajien ja uusien vähemmistöjen integroitumiseen tähtäävässä kotouttamispolitiikassa lähdettiin suhteellisen nopeasti liikkeelle esimerkiksi työvoima-, koulutus-, asunto- ja sosiaalipolitiikan alalla. Sen sijaan

kulttuuripolitiikka on Euroopassa reagoinut etnis-kulttuurisen maiseman muutokseen suhteellisen hitaasti. Sitten lukuisissa eri yhteyksissä on nostettu esille maahanmuuton ja monikulttuurisuuden huomioon ottavan kulttuuripolitiikan merkitys paitsi taiteen ja kulttuurin kentän myös yleisen yhteiskunnallisen kehityksen kannalta (ks. esim. de Jong 1999; Skot-Hansen 2002).

"Cultural diversity, in all its forms, is posing a profound challenge to traditional formulations of cultural policy, and to our understanding of the public interests served by this policy. In most countries the artistic and cultural landscape has not evolved to reflect the realities of a changed social landscape. This rift threatens to undermine the legitimacy of cultural institutions and the public policy that supports them. The shift from homogeneity to diversity as the new social norm requires a rethinking of the processes, mechanisms, and relationships necessary for democratic policy development in diverse societies." (Bennett 2001, 12.)

Tässä kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämistä Cuporen monikulttuurisuutta koskevien tutkimushankkeiden taustapaperiksi tarkoitettussa julkaisussa tarkastellaan, mistä taiteen ja kulttuurin sekä etnisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden kohtaamisesta oikein on kysymys. Mistä oikein puhumme kun puhumme monikulttuurisuudesta? Missä taide ja kulttuuri sekä etninen ja kulttuurinen monimuotoisuus konkreettisesti kohtaavat toisensa? Miksi kulttuuripolitiikassa pitäisi ottaa huomioon maahanmuutto ja sen tuottama monikulttuurisuus? Minkälaisia käytännön vaikutuksia monimuotoisuuden huomioon ottamisella on erityisesti taidelaitosten kannalta? Minkälaisia käytännön esimerkkejä löytyy Euroopasta taiteen, kulttuurin ja kulttuuripolitiikan sekä etnisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden keskinäisistä kytkennöistä?

Tarkoituksena on tarjota yleiskuvaus aiheesta eriytyneempien tarkastelujen, analyysien ja toimenpiteiden täsmentämisestä ja paikoilleen sijoittamista varten. Lyhyessä katsauksessa ei ole valitettavasti mahdollista mennä kovin syvälle mihinkään käsiteltävistä asiakokonaisuuksista. Julkaisun lähteiden avulla on mahdollista hakea lisäinformaatiota eri aiheista. Lisää lähteitä ja muuta tietoa on koottu myös Cuporen kotisivuilla olevaan monikulttuurisuusportaaliin.¹ Tekstin sisään on sijoitettu yllä olevan Tony Bennettin lainauksen tapaisia ytimekkäitä lausahduksia maahanmuuton, monikulttuurisuuden, kulttuuripolitiikan sekä taiteen ja kulttuurin välisistä suhteista. Ne eivät välttämättä vastaa kirjoittajan näkemyksiä asiasta.

¹ Ks. <http://www.cupore.fi/Monikulttuurisuus.php>

2 Monikulttuurisuuden rakenteet

Tässä yhteydessä keskitytään erityisesti siihen monimuotoisuuden ilmentymään, jota on aiheuttanut viime vuosikymmenten kansainvälinen muuttoliike. Keskittyminen tähän on perusteltua sen mittasuhteiden ja yhteiskunnan perinteisiä rakenteita ja instituutioita ravistelevan luonteen vuoksi. Kulttuurinen monimuotoistuminen on kuitenkin paljon enemmän kuin vain maahanmuuttajien mukana tullutta tuontitavaraa, kuten johdannossa mainittiin. Monimuotoistumisen koko kuva on tärkeätä pitää mielessä, koska muuten saattaa syntyä harha yhteiskunnista, jotka olisivat yhtenäisiä, jos maahanmuuttoa ei olisi. Jotta muuttoliikkeen seurauksena syntynyt monikulttuurisuus voitaisiin asettaa laajempiin yhteyksiinsä, seuraavassa esitellään lyhyesti joitain monimuotoisuuden perusrakenteita ja -käsitteitä.

2.1 Kulttuurinen monimuotoisuus

Bhikhu Parekh (2000, 3-7) on tehnyt hyödyllisen jaon alakulttuuriseen (*subcultural*), näkökulmalliseen (*perspectival*) ja yhteisölliseen (*communal*) monimuotoisuuteen. Alakulttuurit perustuvat hänen mukaansa erilaisiin uskomuksiin ja käytäntöihin joillain tietyillä alueilla tai ilmentävät suhteellisen poikkeavia elämäntapoja. Hän mainitsee esimerkiksi poikkeavat seksuaaliset identiteetit ja perhemuodot sekä ammatilliset erityisryhmät kuten kalastajat ja kaivostyöntekijät sekä suhteellisen tarkasti rajatut sosiaaliset verkostot kuten taiteilijat tai kansainvälisen liike-elämän jet-setin. Näkökulmallinen erilaisuus perustuu puolestaan arvosteluun joitain valtakulttuurin keskeisiä periaatteita tai arvoja kohtaan sekä suunnitelmiin muuttaa yhteiskuntaa tältä osin. Esimerkkejä tästä ovat mm. uskonnollinen anti-modernismi ja sellaiset uudet yhteiskunnalliset ja vaihtoehtoliikkeet kuten feminismi ja radikaali ympäristöaate (*environmentalism*).

Nämä erilaisuuden muodot, joiden joukkoon voisi vielä lisätä esimerkiksi sosiaaliseen sukupuoleen (*gender*) liittyvät kulttuuriset erot, eri alueilla ilmenevät kulttuuriset traditiot sekä ylipäättään enemmän tai vähemmän nopeasti vaihtuvat elämäntavat ja elämäntyyli, ovat tärkeitä yritettäessä ymmärtää yhteiskuntaa olemuksellisesti monimuotoisena kokonaisuutena. Perinteinen käsitys yhteisten arvojen "yhteisöllisestä" yhteiskunnasta olisi siten viimeistään 1960-luvun kulttuurimurroksen jälkeen jouduttu vakavasti kyseenalaistamaan, vaikka maahanmuuttoa eurooppalaisiin yhteiskuntiin ei olisi lainkaan tapahtunut eikä perinteisten vähemmistöjen itsetietoisuus noussut ja poliittinen toiminta vahvistunut.

Kulttuuripolitiikankin kannalta kannattaa kuitenkin ottaa huomioon nimenomaan *yhteisöllinen monimuotoisuus*. Tämän Parekh näkee perustuvan itsestään tietoihin ja enemmän tai vähemmän hyvin organisoituneisiin yhteisöihin, jotka puolestaan rakentuvat omille ja muista poikkeaville uskomusten ja käytäntöjen järjestelmille ja jotka ilmentävät kulttuuriaan jokapäiväisessä elämässään. Jokaisella yhteisöllä on oma historiansa ja elämäntapansa sekä halu säilyttää kulttuuriaan myös jatkossa välittämällä sitä seuraaville sukupolville. Muihin erilaisuuden muotoihin verrattuna yhteisöllinen monimuotoisuus on siten luonteeltaan "sitkeämpi" ja laaja-alaisempi.

2.2 Monikulttuurisuus

Viimeksi mainitussa mielessä kulttuurinen monimuotoisuus tulee myös lähimmäksi sitä, mitä usein kutsutaan *monikulttuurisuudeksi*. Monikulttuurisuus on käsitteenä saanut osakseen voimakasta arvostelua. Kritiikki on kohdistunut esimerkiksi käsitteen sisältämään ajatukseen kulttuureista selvärajaisina ja muuttumattomina kokonaisuuksina. Toisaalta monikulttuurisuutta on pidetty

ideologisena terminä tai poliittisena ohjelmana ("multikulturalismina"), joka esittää yhteiskunnan jakautumisen erillisiin kulttuurisiin yhteisöihin tavoiteltavana asiain tilana. (Ks. esim. Rastas, Huttunen & Löytty 2005.)

Tässä yhteydessä ilmaisuja "etninen ja kulttuurinen monimuotoisuus" ja "monikulttuurisuus" käytetään toistensa synonyymeina. Monikulttuurisuudella tarkoitetaan siis sitä demografista asiain tilaa, että yhteiskuntaan sisältyy etnistä ja kulttuurista erilaisuutta: eri kieliä, eri uskontoja, eri kansallisuuksia, erilaisia tapoja ymmärtää "hyvä elämä", erilaisia arjen toimintakäytäntöjä kuten ruuanlaittotapoja, tervehdysnormeja, vapaa-ajan viettotapoja sekä tietenkin myös erilaisia käsityksiä taiteesta ja "kulttuurista".

Sanaparilla "etninen ja monikulttuurinen" halutaan korostaa sitä mahdollisuutta, että kyse ei välttämättä ole samasta asiasta. Ihmisillä voi olla vahva (etninen) käsitys omasta alkuperästä, taustasta ja historiasta ja sen mukaiset sosiaaliset verkostot, vaikka he olisivat kulttuurisesti pitkälle sulautuneet ympäristöönsä. Vastaavasti kulttuurisia eroja ilmenee myös saman etnisen ryhmän (niin enemmistön tai kantaväestön kuin vähemmistönkin) sisällä. (Ks. esim. Verkuyten 2005.) Sekä alkuperä että kulttuuriset piirteet kuten kieli, uskonto tai arvojärjestelmä saattavat olla sellaisen yhteisönmuodostuksen perustana, joka tekee yhteiskunnasta monikulttuurisen.

Etnistä ja kulttuurista monimuotoisuutta voidaan edelleen eritellä myös seuraavalla tavalla neljään päätyyppiin (vrt. Bennett 2001, 17; Heiskanen & Mitchell 2002, 307-308):

- *Kansalliset vähemmistöt* kiistävät valtakulttuurin yhdenmukaistavan toiminnan oikeutuksen ja pyrkivät itse rakentamaan oman kansallisen identiteettinsä yhdistämällä esimerkiksi alueeseen, historiaan ja kulttuuriin liittyviä piirteitä ja ominaisuuksia.
- *Perinteiset vähemmistöt* ovat etnisiä ja kulttuurisia yhteisöjä, jotka ovat syntyneet aikaisemmista muuttoliikkeistä tai valtiorajoja koskevista päätöksistä.
- *Alkuperäiskansat* ovat alueen kantaväestöä tai enemmistöä vanhempia asukkaita, jotka ovat sittemmin olleet historiassa kulttuurisen, taloudellisen ja poliittisen alistamisen ja miehityksen (kolonisoinnin) kohteena, mutta kyenneet säilyttämään tietoisuuden omasta erillisyydestään, sosiaalisia verkostojaan ja kulttuurisia ominaispiirteitään.
- *Diasporiset yhteisöt* viittaavat etnisiin ja/tai kulttuurisiin muodostelmiin, joita syntyy kansainvälisessä muuttoliikkeessä ja jotka ylläpitävät alueellisia rajoja ylittäviä yhteyksiä toisiin maihin ja kulttuureihin siten rikkoen sosiaalisten verkostojen territoriaalista logiikkaa.

2.3 Maahanmuuttajat

Muuttoliikkeen tuottaman monimuotoisuuden yhteydessä julkisuudessa puhutaan usein yksinkertaisesti *maahanmuuttajista* tai hieman tarkemmin eriteltynä maahan muuttavasta työvoimasta ja pakolaisista (ks. esim. Horsti 2005). Käytännössä kyse on sisäisesti hyvin monipuolisesta kokonaisuudesta. Eri maahanmuuttajaryhmien kulttuuriset tarpeet, odotukset ja taipumukset saattavat vastaavasti poiketa toisistaan huomattavasti ei ainoastaan kansallisuuden ja kulttuurin vaan myös itse muuton perusteiden mukaisesti. Annika Forsanderin (2004, 106) mukaan voidaan erottaa toisistaan ainakin seuraavat maahanmuuttoperusteiden muodot:

- *työperusteinen maahanmuutto* (asiantuntijat, muut ammattilaiset, keikkatyöläiset, yrittäjät, kansainväliset harjoittelijat, au-pairit ja muut kotitaloustyöntekijät, sesonkityövoima)
- *perheperustainen maahanmuutto* (kansainvälinen perheenmuodostus ja perheenyhdistäminen)
- *etnisperustainen muutto* (inkerinsuomalaisten perheenjäsenet, nykyisten tai entisten Suomen kansalaisten paluumuutto)
- *opiskeluun perustuva muutto* (tutkinto-opiskelijat, opiskelijavaihto)
- *eläkeläisten muuttoliike* (eläkkeelle jääneiden nykyisten tai entisten Suomen kansalaisten

paluumuutto, Suomen kansalaisten rotaatiomuutto "etelän" ja Suomen välillä, maahanmuuttajataustaisten rotaatiomuutto lähtömaan ja Suomen välillä)

- *pakolaiset* (turvapaikkaprosessissa olevat, oleskeluluvan saaneet turvapaikanhakijat, kiintiöpakolaiset)
- *laiton tai dokumentoimaton muutto* (oleskeluluvan tai viisumin ylittäjät, ihmiskaupan uhrit, *trafficking*, maahan jääneet kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneet, dokumentoimattomasti maassa oleva ja työskentelevä työvoima).

Toista maailmansotaa edeltävässä Euroopassa erilaisia vähemmistöryhmiä oli suhteellisen vähän ja ne sijoittuivat usein tietyille maantieteellisille alueille. Viime vuosikymmenten maahanmuutto on tuottanut suuria määriä erilaisia etnisiä ja kulttuurisia ryhmiä ja yhteisöjä, joista monet ovat suhteellisen hajallaan ympäri maata. Keskittymistä on tapahtunut erityisesti suurempiin kaupunkiin sekä teollisiin keskuksiin. Joissain tapauksissa kuten eurooppalaisissa suurkaupungeissa on puhuttu jopa super- tai hyperdiversiteetistä. Oma identiteettiään ylläpitämään ja sisäisesti organisoitumaan kykeneviä kielellisiä, uskonnollisia, kansallisia tai kulttuurisia ryhmiä ja yhteisöjä on kymmeniä, ellei jopa satoja esimerkiksi Lontoon kaltaisissa suurkaupungeissa. Ajatus enemmistöstä ja vähemmistöistä voi myös olla harhaanjohtava silloin kun erilaisiin vähemmistöihin kuuluvia on enemmän kuin "alkuperäisiä asukkaita" tai itsensä valtakulttuuriin identifioivia ihmisiä. Esimerkiksi Torontossa noin puolet asukkaista on syntynyt Kanadan ulkopuolella.

2.4 Hybridiys ja ylikansallisuus

Todellisuuden käsitteellistä haltuunottoa ja politiikkatoimien suunnittelua vaikeuttaa edelleen identiteettien hybridisyys ja sosiaalisten toimintakäytäntöjen poikkikansallisuus tai ylijärjestyminen. Hybridi-identiteetin käsite on liitetty ennen muuta Homi K. Bhabhaan (1994), joka haluaa rikkoa tiettyihin muuttumattomiin piirteisiin tai ominaisuuksiin ankkuroituvan essentialisoivan käsityksen identiteetistä. *Hybridiys* tarjoaa tilalle mahdollisuuden asettua erilaisten kulttuurien väliin jatkuvasti kyseenalaistamaan, kiistämään ja uudelleen neuvottelemaan erojen ja käsitteiden mielekkyyttä ja toimivuutta. Samassa yhteydessä on puhuttu myös "*kolmannesta tilasta*", jossa voidaan asettua jäykkien ja ylhäältä asetettujen kategorioiden ulkopuolelle hakemaan uutta näkökulmaa ja vaihtoehtoisia itsemäärittelyjen ja maailman kuvaamisen tapoja.

"Thus, the third space is a mode of articulation, a way of describing a productive, and not merely reflective, space that engenders new possibility. It is an 'interruptive, interrogative, and enunciative' (Bhabha 1994) space of new forms of cultural meaning and production blurring the limitations of existing boundaries and calling into question established categorisations of culture and identity." (Meredith 1998.)

Nykyaikainen viestintäteknologia sekä liikenneyhteydet tarjoavat myös aikaisempaa enemmän mahdollisuuksia kokea itsensä sekä toimia yli- tai poikkikansallisesti. Yhteisöllisellä tasolla monet yhdistykset, kieliryhmät ja uskontokunnat voivat hyödyntää esimerkiksi internetin tarjoamia mahdollisuuksia ylijärjestyseen identiteetinmuodostukseen ja toimintaan. Yksilötasolla *poikkikansallisuus* tarkoittaa esimerkiksi tiedonkulkua, rahälähetystyksiä ja muuta vuorovaikutusta, jota yksilöillä ja perheillä on valtioiden rajojen ylitse. Poikkikansallisuutta rajatumpana käsitteenä pidetään edellä mainittua *diasporaa*, joka yleisen rajanylityksen sijaan korostaa kahden tai useamman paikan välistä erityistä riippuvuussuhdetta, esimerkiksi maahanmuuttajilla entiseen kotimaahansa (Martikainen ym. 2006, 23-24).

On vaikea ennustaa vähääkään pidemmällä aikavälillä, minkälaisiksi länsimaisten yhteiskuntien etniset ja kulttuuriset sekä ylipäättään sosiaaliset rakenteet muotoutuvat. On kuitenkin todennäköistä, että nykyisistä "monimuotoisuuden muodoista" seuraa ainakin jossain määrin kolmenlaisia sosiaalisia ja kulttuurisia ilmiöitä. *Yksilötasolla* tulee ilmenemään erilaisia kotoutumis-, sopeutumis- ja jopa

sulautumisstrategioita, joiden avulla ihmiset hakevat paikkaansa yhteiskunnassa ja pyrkivät löytämään itselleen luontevaa toimintatilaa. Toisaalta *kollektiivisella tasolla* on tähänastisen kokemuksen nojalla oletettavaa, että eri maihin tulee syntymään pienempiä ja suurempia uusia etnisiä ja kulttuurisia yhteisöjä, jotka kykenevät säilyttämään ryhmäidentiteettinsä vielä usean sukupolven päästä. Näiden lisäksi on odotettavissa lukuisia *dynaamisia, kompleksisia ja hybridisiä* yksilöllisten ja kollektiivisten identiteettien keskinäisen dialogin ja vuorovaikutuksen muotoja, jotka eivät ole suoraan palautettavissa kumpaankaan edellisistä. Näiden kaikkien yhteensovittaminen siten, että yhteiskunnissa säilyvät sekä valinnanvapaus ja suvaitsevaisuus että sen toiminnan ja kehityksen kannalta välttämätön yhteenkuuluvuus on haaste, jolle joudutaan hakemaan vertailukohtaa maatalouteen nojaavan sääty-yhteiskunnan muutoksesta teolliseksi kansallisvaltioksi.

"Cultural literacy is, then, the ability to read, understand and find the significance of diverse cultures and, as a consequence, to be able to evaluate, compare and decode the varied cultures that are interwoven in a place. It allows one to attribute meaning and significance to anything seen and produced. It is a form of cultural capital that enables us to act sensitively and effectively in a world of differences. It is as crucial for survival as the ability to read, write, or count and fostering this culture of sharing knowledge across perceived boundaries is going to be a major challenge to the education system and professional practice in the years to come." (Wood, Landry & Bloomfield 2006, 20.)

3 Monikulttuurisuus, taide ja kulttuuri

3.1 Monimuotoisuuden merkityssisällöt kulttuuripolitiikassa

Taidetta, kulttuuria ja kulttuuripolitiikkaa koskevassa kansainvälisessä keskustelussa on myös tullut ilmi kulttuurisen monimuotoisuuden oma sisäinen diversiteetti eli sen merkityssisältöjen monilukuisuus ja suuri hajonta. Kulttuurisella monimuotoisuudella (*cultural diversity*) ei läheskään aina tarkoiteta samaa asiaa, vaan merkityssisällöt voivat poiketa toisistaan huomattavasti. Kulttuurisella diversiteetillä voidaan viitata esimerkiksi (Wicht 2001; Klačić 2006):

- *kulttuuriseen poikkeukseen* kansainvälistä kauppaa ja sen vapauttamista koskevassa keskustelussa. Kulttuurisia tuotteita ja palveluita ei pitäisi tarkastella ainoastaan hyödykkeinä, vaan niillä pitäisi olla talouden ja kaupan vapauttamissopimuksissa erityisasema (poikkeus), jonka avulla valtiot voivat ylläpitää kansallisen kulttuurin kannattamisen ja tukemisen järjestelmäänsä.
- *erityiseen suhteeseen kulttuuria ja kehitystä koskevissa keskusteluissa*, kuten se määritellään esimerkiksi Unescon kulttuurin ja kehityksen maailmankomission raportissa Moninaisuus luovuutemme lähteenä (1998 [1995]). Ajatuksena on, että maailman eri kulttuurien säilyttäminen ja kannustaminen ovat edellytys yhteiskuntien harmoniselle ja kestäväälle poliittiselle ja sosiaaliselle kehitykselle.
- *eurooppalaisen kulttuuri-identiteetin erityispiirteeseen "erilaisuudessaan yhdistynyt" -moton* mukaisesti. Euroopan unionin yhteydessä moninaisuudella tarkoitetaan yleensä erityisesti jäsenvaltioiden kansallisia kulttuureja sekä EU:n jäsenvaltioiden tunnustamia laajempia alueellisia kulttuureja.
- *ylipäättään kulttuuripolitiikkaan, jonka peruseriaatteena on yhteiskunnan eri kulttuurien ja sivilisaatioiden heijastuminen (reflektio) toteutetussa politiikassa*. Kulttuuripolitiikan ei pitäisi tukea ainoastaan yhteiskunnan hallitsevia yhteisöjä ja muita ryhmittymiä, vaan pitää huolta taiteen ja kulttuurin kentän kyvystä edustaa ja esittää yhteiskunnan monimuotoisuutta eri osa-alueilla.
- *kulttuurisiin oikeuksiin* osana yleismaailmallisia ja alueellisia yksilöllisiä ja kollektiivisia oikeuksia. Kulttuuriset oikeudet liittyvät erityisesti yksilöiden oikeuksiin valita ja ylläpitää omaa kulttuurista identiteettiään (nimi, kieli, uskonto, tavat) ja kulttuuriperintöään. Kulttuurioikeuksien katsotaan täydentävän poliittisia, sosiaalisia ja muita oikeuksia. Kollektiivisina oikeuksina kulttuuriset oikeudet kohdistuvat vähemmistöjen sekä alueellisten ja vähemmistökielten suojeluun, kuten Euroopan neuvoston alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevassa eurooppalaisessa peruskirjassa (1992) sekä kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevassa puiteyleissopimuksessa (1995).
- *multikulturalismiin*, jolloin monimuotoisuudella tarkoitetaan yhteiskunnan jakautumista ja uudelleenrakentamista siten, että kansallinen yhteisöllisyys korvataan toisistaan suhteellisen erillään elävillä ja toimivilla etnisten ja kulttuuristen yhteisöjen kokonaisuudella.
- *eri etnisyyttä ja kulttuuria ylläpitävien yhteisöjen rauhanomaiseen rinnakkaiseloon ja keskinäiseen ymmärrykseen* kulttuurien välisen vuorovaikutuksen ja vaihdon merkeissä. Tässä yhteydessä on erityisesti viime vuosina nostettu esille myös interkulttuurisen dialogin käsite.
- *ylipäättään erilaisiin mieltymyksiin, traditioihin, elämäntyyliin ja -tapoihin sekä taiteellisen tuotannon ja kulttuurisen itseilmaisun muotoihin* joko paikallisella tai kansallisella tasolla.

Suomen oloissa on olennaista tehdä ero kahden diversiteetin käsitteen suomenmoksen, kulttuurisen moninaisuuden ja kulttuurisen monimuotoisuuden välillä. Kulttuurinen *moninaisuus* viittaa (opetusministeriön mukaan) erityisesti kulttuuripoliittiseen tarpeeseen vahvistaa paikallisia ja alueellisia kulttuuri-identiteettejä, kun hallitsevien kulttuurialueiden kaupalliset kulttuurituotteet ja palvelut sekä niihin kytkeytyvät rakenteet ja arvot leviävät pyrkien yhdenmukaistamaan kulttuureja ja elämäntapoja. Sitä ilmentää Suomen ratifioima sopimus kulttuuri-ilmausten moninaisuuden suojelusta,

joka muodostaa pohjan kulttuuripoliittiselle yhteistyölle ja vahvistaa valtioiden mahdollisuudet kulttuuripoliittisiin toimiin, joilla edistetään kulttuurituotteiden ja -palveluiden tuotantoa ja levitystä. Sopimuksen perusajatuksena on kulttuurituotteiden ja -palveluiden erityisluonteen tunnustaminen niin kulttuuriarvojen välittäjinä kuin kansainvälisen kaupan kohteina.²

Monimuotoisuudella tarkoitetaan puolestaan erityisesti yhteiskunnan sisältämää alueellisten ja ei-alueellisten etnisten ja kulttuuristen yhteisöjen monilukuisuutta (pluralismia), joka on luonteeltaan joko historiallista (alkuperäiskansat, kansalliset vähemmistöt, historialliset vähemmistöt) tai seurausta viimeaikaisesta maahanmuutosta. Etnisten ja kulttuuristen erojen lisäksi monimuotoisuuteen lasketaan lisäksi usein mukaan myös esimerkiksi sukupuoli- ja seksuaaliset identiteetit, ikään liittyvät kulttuuriset erot sekä vammaisryhmät. Tässä julkaisussa huomio kohdistuu siis erityisesti siihen monimuotoisuuteen, jonka taustalla on toisen maailmansodan jälkeen Eurooppaan suuntautunut muuttoliike.

3.2 Taiteen ja kulttuurin sekä maahanmuuttajien/monikulttuurisuuden kohtaamispiinnat

Yhteiskuntien etninen ja kulttuurinen monimuotoistuminen tuottaa taiteeseen, kulttuuriin ja kulttuuripolitiikkaan kaksi suurta kysymystä.

- 1) Miten monikulttuurisuus näkyy taiteen ja kulttuurin kentällä?
- 2) Miten kulttuuripolitiikka vastaa monimuotoistumisen mukanaan tuomiin haasteisiin ja uusiin mahdollisuuksiin?

Jotta ensimmäiseen kysymykseen voidaan vastata täsmällisemmin, täytyy ensinnäkin määritellä, mitä taiteen ja kulttuurin kentällä tarkoitetaan. Tässä yhteydessä hyödynnetään eurooppalaisessa keskustelussa esiintynyttä kolmijakoa (Heiskanen 2002, 21-23; Syrjästä esiin 1998, 32-37), jonka mukaan:

- Kulttuurin *laaja määritelmä* (A) kattaa Unescon määritelmää mukaillen ihmiskunnan elämän muodot, ihmisten perusoikeudet, arvojärjestelmät, perinteet ja vakiintuneet toimintamuodot eli tavat, joilla ihmiset käsitteellistävät, kokevat ja tulkitsevat niin sanottua arkielämäänsä.
- *Joukkotuotanto- ja markkinapainotteiseen määritelmään* (B) kuuluvat tekijänoikeusteollisuuden, kulttuuriteollisuuden ja viestintäjärjestelmien eri lohkot sekä niiden tuotteiden varaan rakentuvat kulutusmallit ja taide- ja kulttuuri-osallistumisen muodot.
- *Taide- ja perinneperusteinen määritelmä* (C) kattaa inhimillistä elämää ja kohtaloita kuvaavan ja pohdiskelevan (taiteellisen) luovan työn, läntisen sivistyspiiriin "korkeakulttuurin" ja sen luoman kulttuurisen perinnön ylläpidon, tallentamisen ja välittämisen erityisesti erilaisten kulttuuripalvelujärjestelmien välityksellä.

On selvää, että maahanmuutto ja sen seurauksena syntynyt monikulttuurisuus vaikuttavat kaikkiin yllä mainittuihin kulttuurin osa-alueisiin. Tässä yhteydessä tarkastelu kohdennetaan erityisesti C-määritelmän mukaiseen luovaan taiteelliseen työhön ja kulttuuriperinnön vaalimiseen. Alla olevassa taulukossa on kuitenkin kokonaiskuvan antamiseksi nostettu yleisin termein esille erilaisia ilmiöitä ja kysymyksiä kullakin kulttuurikäsitteen kolmella osa-alueella. Ilmenemismuotoja on samalla eritelty sen mukaisesti, kohdistuvatko ne ensisijaisesti yksilötasolle, ryhmä- tai yhteisöpohjaisen toiminnan tasolle vai koko yhteiskunnan kansallisten (tai paikallisten) instituutioiden ja julkisuuden tasolle. Kustakin lokerosta on edelleen nostettu esille sekä a) "tekijänäkökulma" (varsinaiset tekijät sekä tuotantoprosessissa keskeisesti vaikuttavat henkilöt) että b) "kokijänäkökulma" (taiteen ja kulttuurin "kuluttajat", yleisöt, palvelujen käyttäjät jne.). Taulukko ei ole tyhjentävä, mutta se havainnollistaa taiteen/kulttuurin sekä maahanmuuton/monikulttuurisuuden lukuisia kosketuspintoja.

² Ks. esim. opetusministeriön kotisivulta

http://www.minedu.fi/OPM/Kulttuuri/kulttuuripolitiikka/kansainvaellinen_kulttuuriyhteistyoe/diversiteetti/?lang=fi

Taulukko 1. Taiteen/kulttuurin sekä maahanmuuttajien/monikulttuurisuuden kosketuspintoja

	Yksilö	Yhteisö	Yhteiskunta
Kulttuuri C: Luova taiteellinen työ	a) Maahanmuuttajataiteilijat tai etnis-kulttuurisiin yhteisöihin kuuluvat taiteilijat b) Kulttuuripalvelujen saavutettavuus maahanmuuttajille ja etnis-kulttuuristen yhteisöjen jäsenille sekä taidetarjontaan osallistuminen	a) Etnis-kulttuuristen yhteisöjen esimerkiksi yhdistyksissä organisoitu taidetoiminta b) Kulttuuripalvelujen saavutettavuus ja taidetarjonnan käyttö etnis-kulttuuristen yhteisöjen kannalta sekä "kollektiivinen" osallistuminen	a) Moni- tai interkulttuurista taiteellista toimintaa toteuttavat tai tukevat instituutiot, hankkeet yms. b) Monimuotoisuutta esittävän ja edustavan taiteen saavutettavuus yhteiskunnan kaikkien jäsenten kannalta
Kulttuuri B: Kulttuuri-teollisuus	a) Maahanmuuttajat tai etnis-kulttuurisiin yhteisöihin kuuluvat kulttuuriteollisuuden tekijät ja tuottajat b) Kulttuuriteollisuuden tuotteiden ja palveluiden saavutettavuus maahanmuuttajille ja etnis-kulttuuristen yhteisöjen jäsenille sekä tosiasiallinen käyttö ja kulutus	a) Etnis-kulttuuristen yhteisöjen yhdistys- tai yrityspohjainen kulttuuriteollinen toiminta b) Kulttuuriteollisuuden tuotteiden saavutettavuus etnis-kulttuuristen yhteisöjen kannalta sekä "kollektiivinen" käyttö ja kulutus	a) Moni- tai interkulttuurinen sekä rajoja ylittävä ja hybridimuotoja tuottava kulttuuriteollisuus b) Monimuotoisuutta esittävän ja edustavan kulttuuriteollisuuden tuotteiden saavutettavuus yhteiskunnan kaikkien jäsenten kannalta
Kulttuuri A: Elämäntapa, merkitys-järjestelmä	a) Maahanmuuttajat tai etnis-kulttuuristen yhteisöjen jäsenet oman kulttuurinsa ylläpitäjinä ja kehittäjinä b) Kulttuurien läsnäolo ja avoimuus yksilöiden vapauden edellytyksenä valita, muokata ja kehittää kulttuurista identiteettiään	a) Yhteisöjen mahdollisuus ylläpitää ja kehittää kollektiivista kulttuurista identiteettiään b) Etnisten ja kulttuuristen yhteisöjen mahdollisuus kohdata toisiaan ja olla vuorovaikutuksessa	a) Yhteiskunnan elämäntavallisen ja "yleiskulttuurisen" variaation julkinen esittäminen b) Yhteiskunnan kaikkien jäsenten kohtaaminen sen etnis-kulttuurisen monimuotoisuuden kanssa

4 Kulttuuripolitiikka ja monikulttuurisuus

4.1 Kulttuuripolitiikan rajaus

Kun halutaan miettiä vastausta toiseen edellä mainituista kysymyksistä eli siihen, miten kulttuuripolitiikka vastaa etnisen ja kulttuurisen monimuotoistumisen mukanaan tuomiin haasteisiin ja mahdollisuuksiin, joudutaan aluksi miettimään, mitä on kulttuuripolitiikka. Laajassa mielessä *kulttuuripolitiikkana* voidaan pitää "säätelyä, jossa tietty asiantuntijajoukko muodostaa erilaisin sisäännotoin ja poissuljennoin kuvaa kulttuurisista ilmiöistä ja olosuhteista, ja pyrkii sitten parantamaan niitä jonkin ympäristön muokkaaman tarkoituksenmukaisuuden pohjalta." (Häyrynen 2006, 65). Tässä mielessä kulttuuripolitiikka voidaan nähdä osana sitä laajempaa "erilaisuuden organisointia", joka on jokaisessa yhteiskunnassa käynnissä monimuotoisuuden suvaitsemisen ja yhteenkuuluvuuden ylläpitämisen yhteensovittamiseksi (ks. esim. Koenis & Saukkonen 2006; Saukkonen 2006).

Suppeammassa ja konkreettisemmassa merkityksessä kulttuuripolitiikka voidaan rajata "sektoripoliittisesti" taiteiden ja kulttuurin julkiseen tukeen ja ohjaukseen sekä sen välineinä käytettyihin rahoitus-, säädös- ja hallintojärjestelmiin (Heiskanen 2002, 21). Viimeksi mainitussa muodossa kulttuuripolitiikan ytimessä ovat valtiollisella tasolla opetusministeriö ja eduskunnan sivistysvaliokunta ja paikallisella tasolla kunnallisen kulttuuritoimen toimeenpanevat organisaatiot ja asianomaiset lautakunnat. Tämä on tämän katsauksen kannalta järkevä käytännön rajaus.

Viime vuosina kulttuuripoliittista päätöksentekoa ja vallankäyttöä on siirtynyt muillekin valtioneuvoston ministeriöille. Lisäksi nykyisessä hallinta-ajattelun (*governance*) läpäisemässä toimintaympäristössä kulttuuripoliittista valtaa käyttävät myös markkinasektori ja kolmas sektori (mt., 23; 36). Näiden tarkastelu jää kuitenkin pääasiallisesti tämän esityksen ulkopuolelle. On kuitenkin huomattava, että taide- ja kulttuuritoimintaa esiintyy varsin paljon erilaisissa vähemmistö- ja kotouttamispoliittisia aktiviteetteja suorittavissa instituutioissa ja organisaatioissa esimerkiksi sosiaali- ja terveys- sekä koulutuspolitiikan sektoreilla.

Lisäksi ajankohtaisiin tarpeisiin vastaaminen on synnyttänyt erilaisia hallinnonalojen rajoja rikkovia tai sektoritoimijoita yhdistäviä moni- tai interkulttuurisia erillisratkaisuja, jotka pyrkivät yhdistämään taide- ja kulttuuritoiminnan sekä maahanmuuton ja monikulttuurisuuden tai laajemman kulttuurisen monimuotoisuuden. Tyypillisiä esimerkkejä tästä ovat erilaiset kansainväliset, monikulttuuriset tai interkulttuuriset kulttuurikeskukset kuten Suomessa Caisa Helsingissä, Unipoint Tampereella ja kansainvälinen kohtaustapaikka Turussa.³ Näissä laitoksissa tai tiloissa yhdistyvät usein sekä "kulttuuripoliittinen" taide- ja kulttuuritoiminta että "kotouttamispoliittinen" kurssi- ja neuvontatoiminta. Aihepiirin kannalta olennaisina erityisratkaisuuksina voidaan pitää myös esimerkiksi maahanmuuttajataiteilijoiden ja vähemmistöryhmiin kuuluvien taiteilijoiden rekisteri-, esiintymistilaisuus- ja näyttelytoimintaa (esim. TARU-projekti), moni- tai interkulttuurisia festivaaleja ja tapahtumia (esim. Faces-etnofestivaali, Maailma kylässä, Russian Seasons) sekä taiteeseen ja kulttuuriin erikoistunutta maahanmuuttaja- tai vähemmistöryhmien tai yleisesti monikulttuurista yhdistystoimintaa (esim. EU-MAN, Cassandra).⁴ Taiteen, kulttuurin, kulttuuripolitiikan ja monikulttuurisuuden kohtaamisen kannalta onkin olennaista, millä sektorilla mitään toimintaa yhteiskunnassa järjestetään ja missä määrin eri sektorit kykenevät keskinäiseen vuoropuheluun ja yhteistyöhön (ks. esim. Saukkonen & Pyykkönen 2007).

3 Ks. http://kulttuuri.hel.fi/caisa/index_fi.html; <http://www.tampere.fi/kulttuuri/unipoint/index.html>; <http://www.o5.turku.fi/kulttuurikeskus/kvk/index.html>

4 Ks. esim. <http://www.taru.info>; <http://www.eu-man.org>; <http://www.kassandra.fi>

Taide- ja kulttuurilaitosten omalla toiminnalla on lisäksi huomattava merkitys yhteiskunnan etnisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden sekä sen taide- ja kulttuurikytkentöjen kannalta. Erityisesti suurempien taide- ja kulttuuri-instituutioiden ohjelmistojen suunnittelulla ja toteutuksella sekä henkilöstöpolitiikalla voidaan konkreettisesti vaikuttaa sekä maahanmuuttajien ja vähemmistöryhmiin kuuluvien ihmisten edellytyksiin ilmaista itseään ja osallistua taiteen ja kulttuurin tuottamiseen että eri väestöryhmien mahdollisuuksiin saavuttaa sekä kulttuuripalveluja yleensä että omien traditioiden ja mieltymysten mukaista taidetta ja kulttuuria erityisesti. Julkisina toimijoina taide- ja kulttuurilaitokset vaikuttavat myös vahvasti yhteiskunnassa vallitseviin käsityksiin sen sisältämisestä etnisistä ja kulttuurisista rakenteista sekä laajemmin paikallisesta ja kansallisesta identiteetistä. Näiden syiden vuoksi tässä katsauksessa pyritään kansallisen ja paikallisen tason kulttuuripolitiikan lisäksi pitämään mielessä myös taide- ja kulttuurilaitokset sekä niiden toiminta.

Miksi yhteiskunnan etninen ja kulttuurinen monimuotoistuminen pitäisi ottaa huomioon kulttuuripoliittisessa päätöksenteossa ja toimenpiteissä? Asiaa voidaan lähestyä tarkastelemalla kulttuuripoliittisen toiminnan yleisiä perusteita siten, että sen tavoitteena on yhtäältä myönteisen kehityksen edistäminen ja toisaalta kielteisen kehityksen ehkäisy ja ongelmien poistaminen/lieventäminen. Toisaalta kulttuurisella kehityksellä on – osittain politiikkatoimien seurauksena – sekä taiteen ja kulttuurin kentän sisäisiä että sen ulkopuolisia vaikutuksia, jotka molemmat voivat olla edelleen joko suoria tai epäsuoria. (Ks. taiteen ja kulttuurin rooleista ja vaikutusalueista tarkemmin Heiskanen 1999, 126-127.)

Viime vuosina eri maissa käydyin keskustelun perusteella voidaan nostaa esille useita mahdollisia perusteluja etnisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden integroimiselle kulttuuripoliittiseen valmisteluun, päätöksentekoon ja toteutukseen. Osittain nämä argumentit ovat limittäisiä tai loogisesti lähellä toisiaan, kuten pyrkimyksissä tasa-arvon ja yleisen hyvinvoinnin lisäämiseen.

Osittain ne ovat puolestaan keskenään jännitteisessä suhteessa tai suoranaisessa ristiriidassa, kuten silloin kun taloudelliset arvot kohtaavat kulttuuriset oikeudet. Alla on lyhyesti esitelty muutamia keskeisiä perustelumahdollisuuksia lähtien liikkeelle käsityksistä siitä, mihin kulttuuripolitiikalla yhteiskunnassa tai paikkakunnalla pyritään.

Perustelut voidaan jakaa kolmeen laajempaa luokkaan sen mukaisesti, onko ne nähtävissä ensisijaisesti

1) *taiteen ja kulttuurin kentän sisäisinä* (luovuuden vahvistaminen, moninaisuuden ja moniarvoisuuden edistäminen, reflektioperiaatteen toteuttaminen, tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden kehittäminen, henkisen kasvun tuottaminen), 2) *kotouttamispoliittisina* (maahanmuuttajien kotouttaminen, suvaitsevaisuuden edistäminen ja syrjinnän vastustaminen, yhteisöllisen eristäytymisen ehkäiseminen, yhteisöllinen voimavaraistuminen) vai 3) *yleisinä yhteiskunnallisina perusteluina* (luovan talouden ja innovaatioiden edistäminen, yleisen hyvinvoinnin edistäminen).⁵

4.2 Taiteen ja kulttuurin kentän sisäisiä perusteluja

- *Luovuus.* Kulttuuripolitiikan tavoitteena voi olla luovuuden edellytysten mahdollisimman täysimääräinen toteutuminen ja sitä kautta mahdollisimman korkeatasoisen taiteellisen ja muun luovan toiminnan edistäminen. Maahanmuutto ja yhteiskunnan etninen ja kulttuurinen monimuotoistuminen tarkoittavat lahjakkuusreservin laajenemista ja eriytymistä. Kulttuuripoliittisilla toimenpiteillä voidaan tällöin parantaa maahanmuuttajien, heidän jälkeläistensä sekä uusiin etnisiin tai kulttuurisiin yhteisöihin kuuluvien ihmisten mahdollisuuksia kehittää omia taitojaan sekä omassa piirissään että yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa tavalla, joka lisää yhteiskunnan taiteellis-kulttuurista elinvoimaisuutta.

5 Kotoutumisella tarkoitetaan Suomessa maahanmuuttajien kotouttamista ja turvapaikanhakijoiden vastaanottoa koskevan lain (493/1999) mukaisesti maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä tavoitteena osallistua työelämään ja yhteiskunnan toimintaan samalla omaa kieltään ja kulttuuriaan säilyttäen ja *kotouttamisella* viranomaisten järjestämiä kotoutumista edistäviä toimenpiteitä ja voimavaroja.

- *Moninaisuus ja moniarvoisuus.* Kulttuuripolitiikan tavoitteena voi olla runsaslukuisen ja moniarvoisen taide- ja kulttuurielämän vaaliminen arvona sinänsä. Eri etnisten ja kulttuuristen ryhmien ja yhteisöjen erilaiset tavat ilmaista itseään taiteen ja kulttuurin keinoin monipuolistavat yhteiskunnan kulttuurimaisemaa sekä keinovalikoiman että ilmaisun sisältöjen suhteen. Kulttuuripoliittisilla toimenpiteillä voidaan tällöin edesauttaa eri ryhmien ja yhteisöjen sekä niihin kuuluvien yksilöiden mahdollisuuksia toteuttaa ja ilmaista itseään taiteen ja kulttuurin keinoin ja siten ylläpitää ja kehittää kulttuurista diversiteettiä.
- *Reflektioperiaate.* Kulttuuripolitiikan tavoitteena voi olla edistää kulttuuristen oikeuksien toteutumista julkisuudessa siten että julkisesti tuettu kulttuuritarjonta heijastaa yhteiskunnan etnistä ja kulttuurista monimuotoisuutta. Maahanmuuttajien ja heidän jälkeläistensä halu ja kyky ylläpitää omia kulttuurisia traditioitaan tuottaa yhteiskuntaan uusia etnisiä ja kulttuurisia yhteisöjä, joihin voi sisältyä omia ja yhteiskunnassa uusia tapoja ymmärtää kulttuuri, tuottaa taidetta, harjoittaa luovuutta sekä osallistua kulttuuripalveluihin. Kulttuuripoliittisilla toimenpiteillä voidaan tällöin parantaa uusien etnisten ja kulttuuristen ryhmien ja yhteisöjen ja niiden jäsenten luovien ilmaisujen tuottamista ja kulttuurista itseilmaisua sekä pääsyä osaksi koko yhteiskunnan taiteellis-kulttuurista maisemaa.
- *Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus.* Kulttuuripolitiikan tavoitteena voi olla edistää kansalaisten ja muiden maassa asuvien ihmisten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta ylläpitämällä ja lisäämällä mahdollisuuksia osallistua taide- ja kulttuuripalveluihin. Maahanmuuttajilla, heidän jälkeläisillään sekä etnisten ja kulttuuristen vähemmistöjen jäsenillä on usein "kantaväestöä" heikommät mahdollisuudet saavuttaa yhteiskunnan julkisia palveluja ylipäättään. Kulttuuripoliittisilla toimenpiteillä voidaan tällöin parantaa näiden ihmisten edellytyksiä osallistua yhteiskunnan taide- ja kulttuurielämään ja siten edistää yhdellä osa-alueella tasa-arvon toteutumista yhteiskunnassa.

"Julkisen tuen analysointi on yksi parhaista tavoista tutkia tiettyä yhteiskuntaa. Yhteiskunnat tukevat sitä, minkä ne kokevat tärkeäksi. Heikompiosaisten suojelua julkisen tuen avulla voidaan pitää sivistyksen mittarina." (Margalit 2006.)

4.3 Kotouttamispoliittisia perusteluja

- *Maahanmuuttajien kotouttaminen.* Kulttuuripolitiikan tavoitteena voi olla omalta osaltaan auttaa maahanmuuttajia sekä heidän jälkeläisiään kotoutumaan (integroitumaan) suomalaiseen yhteiskuntaan. Taide ja kulttuuri muodostavat yhden yhteiskunnan osa-alueen, jonka toimintaan osallistuminen ja jossa osallisuuden kokemus voidaan katsoa kotoutumisen ulottuvuuksiksi. Tämän lisäksi taiteellinen ja kulttuurinen toiminta voivat antaa yksilöille edellytyksiä kehittää itseään ja taitojaan tavalla, joka parantaa heidän kykyään osallistua työelämään ja muuhun yhteiskunnan toimintaan. Oman kielen ja kulttuurin säilyttäminen voi myös tapahtua taiteen ja kulttuurin erilaisissa toimintaympäristöissä. Kulttuuripoliittisilla toimenpiteillä voidaan tällöin edesauttaa sekä yksilö- että ryhmäpohjaisen kotoutumisen toteutumista luomalla edellytyksiä sekä kulttuuri-identiteetin säilyttämiseen että oman paikkansa löytämiseen yhteiskunnassa.
- *Suvaitsevaisuuden edistäminen ja syrjinnän vastustaminen.* Kulttuuripolitiikan tavoitteena voi olla omalta osaltaan edesauttaa sellaisen henkisen ympäristön kehittymistä, jossa suhtautuminen poikkeaviin ihmisiin ja ryhmiin on avointa ja suvaitsevaista ja jossa ei ole tilaa syrjiville tai rasistisille tietoisille ja tiedostamattomille toimintakäytännöille. Maahanmuutto ja sen mukana syntyvät uudet sosiaaliset rakenteet luovat painetta tehostaa ja täsmentää tämänsuuntaisia toimenpiteitä valtiollisella ja paikallisella tasolla. Kulttuuripoliittisilla toimenpiteillä voidaan tällöin edesauttaa mahdollisuuksia tuoda erilaisuutta esiin myönteisessä muodossa, vastustaa ja lieventää kielteisiä asenteita taiteen ja kulttuurin keinoin sekä antaa syrjäytymisvaarassa oleville ihmisille ja ryhmille mahdollisuuksia toteuttaa itseään sekä ylläpitää ja kehittää sosiaalisia suhteita.

- *Yhteisöllisen eristäytymisen ehkäiseminen.* Kulttuuripolitiikan tavoitteena voi olla luoda mahdollisuuksia eri etnisiin ja kulttuurisiin yhteisöihin kuuluville olla tietoinen yhteiskunnan muista etnis-kulttuurisista yhteisöistä sekä lisätä halua ja mahdollisuuksia tavata ja olla vuorovaikutuksessa muidenkin kuin omaan ryhmään kuuluvien ihmisten kanssa. Maahanmuuttajilla ja heidän jälkeläisillään on olemassa riski eristäytyä paitsi yksilöllisesti myös kollektiivisesti muusta yhteiskunnasta. Silloin myös valtakulttuurin jäsenet jäävät omalla tavallaan kotoutumatta etnis-kulttuurisilta rakenteiltaan ja käytännöiltään monikulttuuristuneeseen yhteiskuntaan. Kulttuuripoliittisilla toimenpiteillä voidaan tällöin luoda edellytyksiä ryhmien ja yhteisöjen kohtaamiselle, kulttuurienväliselle dialogille ja vuorovaikutukselle sekä pitkäkestoisten yhteistyö- ja yhteistoimintamallien syntymiselle.
- *Yhteisöllinen voimavaraistuminen.* Kulttuuripolitiikan tavoitteena voi olla edesauttaa heikompiosaisten ihmisten ja syrjäytymisvaarassa olevien ryhmien voimavarojen kehittämistä sekä yleistä voimavaraistumista (*empowerment*) eli kykyä pitää huolta itsestään, vaatia omia oikeuksiaan ja toimia omien olosuhteiden parantamisen puolesta. Monet maahanmuuttajat sekä etniset ja kulttuuriset vähemmistöt ovat moninkertaisen marginalisoitumisen (työ, koulutus, asunto, tulot) johdosta vaarassa menettää itsensä auttamisen ja itsensä puolesta toimimisen henkiset ja aineelliset perusresurssit ja -välineet. Kulttuuripoliittisilla toimenpiteillä voidaan tällöin auttaa taiteen ja kulttuurin keinoin näitä ihmisiä ja ryhmiä nousemaan jaloilleen ja toimimaan itsenäisesti.

"In a multicultural society a balanced development of various cultures, their initiatives, organizations and manifestations is a valid and necessary goal of public cultural policy. But this essentially emancipatory trajectory will – despite all the good intentions – ultimately lead to simultaneous development of autonomous cultural domains, perhaps more or less equal but increasingly separated and distant from each other. The end result could well be the emergence of multiple ghettos, with the ensuing reduction and blockade of social communication, a raise of mutual ignorance and prejudice, if not outright hostility – unless the public policy of enhancement of simultaneous multicultural development and infrastructure is supplemented with the strong assertion of intercultural engagements on the basis of continuously developed intercultural competence." (Klaic 2001.)

4.4 Yleisiä yhteiskunnallisia perusteluja

- *Luova talous ja innovaatiot.* Kulttuuripolitiikan tavoitteena voi olla omalta osaltaan vaikuttaa yhteiskunnan kilpailukykyyn ja innovatiivisuuden edistämiseen sekä tietoyhteiskunnan kehittämiseen. Suvaitsevainen asenneilmasto ja kukoistava kulttuurielämä ovat vetovoimatekijöitä, jotka houkuttelevat kansainvälisesti liikkuvaa ammattitaitoista työväkeä. Lisäksi etnisesti ja kulttuurisesti monimuotoisia työyhteisöjä pidetään luovuuden ja innovatiivisuuden kannalta hedelmällisinä toimintaympäristöinä. Maahanmuutto ja sen myötä syntynyt monikulttuurisuus tarjoavat mahdollisuuksia hyödyntää yhteiskunnan sosio-kulttuurista muutosta taloudellisesti tuottavalla tavalla. Kulttuuripoliittisten toimenpiteiden avulla voidaan tällöin edistää vetovoimaisuuden ja innovatiivisuuden kannalta toimivaa ja tuottavaa kulttuurimaisemaa.
- *Yleinen hyvinvointi.* Kulttuuripolitiikan tavoitteena voi olla omalta osaltaan edesauttaa yleistä hyvinvointia esimerkiksi terveyttä ja henkistä kasvua edistämällä sekä rikollisuutta ja muuta ongelmakäyttäytymistä ehkäisemällä ja suotuisan työllisyyskehityksen toteutumiseen osallistumalla. Taiteen ja kulttuurin keinoin ja sen tarjoamien palvelujen ja instituutioiden avulla voidaan vahvistaa ihmisten itsetuntoa ja itseluottamusta, edistää fyysistä ja henkistä terveyttä yksilöllisesti ja kollektiivisesti, lisätä työmarkkinoilla vaadittavia konkreettisia taitoja sekä kasvattaa ihmisten sosiaalista pääomaa. Erityisongelmia voidaan pyrkiä hoitamaan taiteen ja kulttuurin keinoja hyödyntämällä esimerkiksi erilaisia terapia- ja kuntoutusmuotoja sekä tarjoamalla ongelmiin joutuneille mahdollisuuksia itsensä ilmaisemiseen ja sosiaaliseen

kanssakäymiseen. Maahanmuutto tuottaa yhteiskuntaan uusia kohderyhmiä, jotka joudutaan usein ottamaan erikseen huomioon yleisessä hyvinvointipolitiikassa. Kulttuuripoliittisten toimenpiteiden avulla voidaan siten vahvistaa yleistä hyvinvointia lisääviä ja pahoinvointia estäviä ja ehkäiseviä taiteen ja kulttuurin vaikutuksia.

4.5 Kehityksen esteitä ja pidäkkeitä

Yleisessä keskustelussa taiteen ja kulttuurin sekä yhteiskunnan monimuotoistumisen kohtaamisesta sekä kulttuuripoliittisen reagoinnin tarpeesta nostetaan yleensä esille etupäässä edellä mainittuja myönteisiä seurauksia ja vaikutuksia. Positiivisia seikkoja korostavan keskustelun varjoon jäävät kuitenkin helposti ne jännitteet ja ongelmat, joita syntyy, kun yhteiskunnan perinteiset yhteisölliset rakenteet muuttuvat ja aiheuttavat paineita vakiintuneita instituutioita ja niiden toimintaa kohtaan. Viime vuosien keskustelun perusteella voidaan nostaa esille neljä laajempaa kokonaisuutta:

- *Nationalismi ja kansallisvaltion rakentaminen.* Joissain Euroopan maista valtion, kansakunnan ja kansallisen kulttuurin keskinäinen sidos on historiallisesti muodostunut tiukemmaksi ja toisissa puolestaan väljemmäksi. Monien eurooppalaisten kulttuurilaitosten olemassaolon ja toiminnan sekä kansallisen kulttuuripolitiikan taustalta löytyvät kuitenkin kansakunnan rakentamisen ja kansallisen kulttuurin edistämisen motiivit ja tavoitteet. Toiminnan sopeuttaminen muuttuneisiin demografisiin olosuhteisiin ja kulttuuripoliittisiin tavoitteisiin vaatii monessa tapauksessa laitosten identiteetin, periaatteiden ja käytäntöjen tai kulttuuripoliittisten peruseriaatteiden toisinaan huomattavaa uudelleenarviointia.
- *Taiteen autonomia ja länsimainen laatukäsitys.* Eurooppalaisissa demokraattisissa yhteiskunnissa kulttuuripolitiikka nojaa pääsääntöisesti taiteen, kulttuurin ja laajemmin luovan työn ja toiminnan autonomiaan. Autonomian taustalla löytyy puolestaan sen perusteena ja takeena taiteen ja kulttuurin kentän omien asiantuntijoiden kyky ja halu ylläpitää laatustandardeja sekä tehdä päätösten ja niiden toimeenpanon kannalta välttämättömiä valintoja laadun perusteella. Yhteiskuntien monimuotoistuminen on kuitenkin kyseenalaistanut universaalin laatukäsitteen ja -kriteeristön olemassaolon ja siten herättänyt keskustelua länsimaissa hyödynnettyjen laatua koskevien käsitysten historiallis-paikallisesta erityislaadusta ja sen poikkeavia tai uusia taiteen ja kulttuurin ilmaisumuotoja syrjivästä tai poissulkevasta luonteesta.
- *Taidetoimijoiden arvot ja asenteet.* Arvot, asenteet ja ajattelutavat vaikuttavat muutosvalmiuteen ja käytännön toimenpiteisiin ryhtymiseen. Konservatiivinen arvomaailma vähentää yleensä uudistamishalukkuutta, mutta myös vapaamielinen ja ennakkoluuloton suhtautuminen voivat tuottaa omat pidäkkeensä ja kynnyksensä. Taiteen ja kulttuurin kentän toimijoiden käsityksiin itsestään ja alastaan liittyy usein ajatuksia toimintaan sisäsyntyisesti liittyvästä suvaitsevaisuudesta, edistyksellisyydestä ja kansainvälisyydestä. Tällöin ei välttämättä olla kovin vastaanottavaisia ehdotuksille ja esityksille, joihin sisältyy (implisiittisesti tai eksplisiittisesti) väite tähänastisen toiminnan rajautuneisuudesta tai vinoutuneisuudesta etnisten ja kulttuuristen ryhmien ja yhteisöjen ja niiden jäsenten sisäänsulkevuuden suhteen.
- *Maahanmuuttajien ja vähemmistöryhmien jäsenten itsensä luokitteluun sekä julkisiin toimenpiteisiin kohdistuvat toiveet ja odotukset.* Läheskään kaikissa tapauksissa maahan muuttanut tai vähemmistöön kuuluva ihminen ei taiteilijana toimiessaan halua tulla luokitelluksi "maahanmuuttajataiteilijaksi" tai muuten käsitellyksi etnisen tai kulttuurisen taustansa tai viiteryhmänsä mukaisesti. Tämän asenteen taustalla voi olla esimerkiksi haluttomuutta kuulua "normaaliyhteiskunnasta" poikkeavaan "gettoon", jonka toiminnan edellytykset ja tulosten arviointi poikkeavat muiden taiteilijoiden ja kulttuuritoimijoiden kohtelusta. Toisaalta on myös runsaasti esimerkkejä siitä, että omaehtoisen taide- tai kulttuuritoiminnan käynnistäneet vähemmistöryhmät saattavat suhtautua varauksellisesti tai jopa kielteisesti julkisten viranomaisten kulttuuripoliittisiin toimenpiteisiin, koska näitä voidaan pitää toiminnan vapautta rajoittavina ja kontrollia lisäävinä instrumentteina.

"It is (...) a difficult process to find a new platform for artistic evaluation, and it is virtually impossible to indicate a clear strategy which lies between the Western-oriented universalistic quality criteria which have dominated the international art world and (a) relativistic criteria which place all cultures and thereby all their cultural expressions on a equal footing." (Skot-Hansen 2002, 203.)

4.6 Käytännön vaikutuksia ja seurauksia

Kun etninen ja kulttuurinen monimuotoisuus aletaan ottaa huomioon kulttuuripolitiikassa sekä taiteen ja kulttuurin tuottamisessa ja tekemisessä, tällä on konkreettisia vaikutuksia monille toiminnan osa-alueille. Toimenpiteiden laajamittaisen ja ajallisesti kestävä onnistumisen kannalta onkin olennaista, kuinka hyvin eri tavoitteet ja toimenpiteet yhdellä alueella löytävät vastakaikua muilta alueilta. Seuraavassa lähdetään liikkeelle niistä toimenpiteistä ja seurauksista, joiden on viime vuosien aihetta koskevassa keskustelussa katsottu koskevan erityisesti taidelaitoksia. Tällöin voidaan päätyä esimerkiksi seuraavaan jaotteluun asioista, joita kannattaa ottaa huomioon toiminnan eri osa-alueilla.

- *Strategia/suunnittelu.* Olennainen kysymys maahanmuuton ja monikulttuurisuuden sisällyttämisessä taidelaitoksen tai kulttuurialan organisaation toimintaan koskee tematiikan asemaa useampivuotisessa strategia- ja suunnittelutyössä. Etninen ja kulttuurinen monimuotoisuus voidaan ottaa tietoisesti ja järjestelmällisesti huomioon tulevaisuuden suunnittelussa, organisaation identiteetin rakentamisessa ja toimintastrategiassa, mutta se voi myös jäädä sattumanvaraisiksi maininnoiksi, ulkoisen paineen johdosta välttämättömiksi katsotuiksi hajahuomioiksi tai kokonaan strategia- tai suunnittelutyön ulkopuolelle. Mikäli monikulttuurisuus halutaan ottaa mukaan strategia- ja suunnittelutyöhön, taidelaitoksessa tai kulttuuriorganisaatiossa voidaan miettiä, tarvitaanko tähän toimintaan esimerkiksi maahanmuutto- tai monikulttuurisuusasioiden asiantuntijoita tai olennaisten etnisten tai kulttuuristen ryhmien edustajia vai katsotaanko käytettävissä olevan oman henkilökunnan ja muiden asiantuntijoiden kompetenssin riittävän asian käsittelemiseksi. Valintoja voidaan tehdä myös sen suhteen, integroidaanko maahanmuuttoon ja monikulttuurisuuteen liittyvät kysymykset laitoksen tai organisaation toimintaan läpivirtausperiaatteella osaksi kaikkea toimintaa vai muodostetaanko niistä oma erillinen kokonaisuutensa muun toiminnan ohen.
- *Henkilöstöhallinta.* Viime vuosina on voimakkaasti korostettu henkilöstöpolitiikan merkitystä toimintakäytäntöjen muuttamisen onnistuneen lopputuloksen kannalta. Taidelaitoksessa tai kulttuurialan organisaatiossa, joka pyrkii integroimaan monikulttuurisuuden osaksi toimintaansa, joudutaan pohtimaan mm. seuraavia kysymyksiä. Tarvitaanko nykyisen henkilöstön osaamisen kartoittamista ja kouluttamista? Tarvitaanko aihepiiriin erityisosaajia vai panostetaanko koko henkilökunnan kehittämiseen? Jos täytyy palkata uusia työntekijöitä, pyritäänkö löytämään aihepiiriin asiantuntijoita (heidän etnisestä tai kulttuurisesta taustastaan riippumatta) vai halutaanko nimenomaan erilaisiin avainryhmiin kuuluvia ihmisiä? Erityisiin kohderyhmiin kuuluvat työntekijät tai monikulttuurisuusasiantuntijat voidaan sijoittaa hoitamaan nimenomaan tähän tematiikkaan liittyviä tehtäviä, mutta heillä voi myös olla "normaali" toimenkuva, jonka ohessa he hyödyntävät erityisosaamistaan tietyissä tehtäväkokonaisuuksissa. Kun työnantajaorganisaation henkilökunnan etninen ja kulttuurinen tausta muuttuu, on myös perustelua pohtia, onko vähemmistöihin kuuluvien työntekijöiden urakehitykselle olemassa joitain muodollisia tai epäsuoria esteitä.
- *Taloudellinen resurssointi.* Organisaation uudet toimintamuodot vaativat yleensä taloudellisia voimavaroja. Monikulttuurisuuteen panostavassa taidelaitoksessa voidaan tällöin pohtia esimerkiksi sitä, voidaanko käytettävissä olevat resurssit kohdentaa uudelleen vai vaatiiko asetettujen tavoitteiden saavuttaminen uusia voimavaroja. Strategisena valintana voidaan tässä yhteydessä pitää jälleen sitä, "korvamerkitäänkö" jokin tietty summa esimerkiksi vuosittain tai toimintakausittain maahanmuutto- ja monikulttuurisuustyöhön tai vastaavaan kokonaisuuteen vai toimitaanko resurssien jaossa ja kohdentamisessa harkinnanvaraisesti aikaan ja paikkaan sijoittuvien tarpeiden ja mahdollisuuksien mukaisesti.

- *Ohjelma/toiminta.* Valinta erityiskohtelun ja valtavirtaistamisen välillä koskee luonnollisesti vahvasti juuri ohjelma- ja muuta sisältötoimintaa. Kulttuuripalveluja tuottava instituutio voi pyrkiä ottamaan maahanmuuttajat sekä etnisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden kaikessa toiminnassaan huomioon siten, ettei sitä erikseen korosteta esimerkiksi ohjelmiston luokittelussa tai tapahtumien nimeämisessä. Toinen ääripää on muodostaa ohjelmatoimintaan erilliset saarekkeet esimerkiksi maahanmuuttaja-, monikulttuurisuus- tai interkulttuurisuustyötä varten. Koska joidenkin väestöryhmien tapa ymmärtää taide ja kulttuuri sekä kulttuuripalvelujen käyttäminen voivat poiketa voimakkaasti länsimaisista perinteisistä, voidaan myös joutua miettimään, riittävätkö vanhat toimintamuodot vai pitääkö kehittää uusia toimintatapoja vastaamaan esille nouseviin erityistarpeisiin. Ohjelmaa suunniteltaessa ja toteutettaessa voidaan myös esittää kysymys, pyritäänkö toiminnalla lähinnä tyydyttämään tietty sosiaalinen/poliittinen tarve vai tavoitellaanko mahdollisimman korkeata laatua ja taiteellista arvostusta?
- *Tiedottaminen/markkinointi/yleisö.* Uusien kulttuuripalvelujen käyttäjien tai totutusta poikkeaviin väestöryhmiin kuuluvien ihmisten saaminen yleisön joukkoon ei välttämättä ole helppoa. Taidelaitoksessa voidaan joutua miettimään, tarvitaanko markkinointiin erityisiä yhteisöasiantuntijoita, jotka tietävät kuinka erilaisia kohderyhmiä voidaan tavoittaa ja kuinka toimintaa kannattaa esitellä. Jälleen voidaan myös pohtia, katsotaanko lyhytjänteisen, tapahtumakohtaisen tiedottamisen ja markkinoinnin riittävän vai pitäisikö toimia pitkällä tähtäimellä ja pyrkiä asteittaiseen kehitykseen ja selkeisiin tuloksiin vasta joidenkin vuosien päästä. Viime aikoina on myös puhuttu paljon siitä, että kulttuuripalveluihin osallistumisen lisäksi pitäisi pyrkiä osallisuuden kokemuksen kasvattamiseen. Osallisuudella tarkoitetaan tällöin täsmällisemmin esimerkiksi kulttuuritapahtuman kävijän kykyä pitää tapahtumaa "omanaan" ja samastua siihen tiedollisesti ja emotionaalisesti eikä ainoastaan hänelle toisten toimesta järjestettynä tilaisuutena.
- *Seuranta/arviointi.* Muutoksen yksi olennaisimmista kysymyksistä koskee tavoitteiden saavuttamista. Koska kysymys on usein uusista ja aikaisemmasta poikkeavista tavoitteista ja toimintatavoista, on tärkeää pyrkiä seuraamaan, missä määrin ja millä tavalla tavoitteisiin on lopulta päästy. Ensimmäinen kysymys liittyy itse asiassa toiminnan suunnitteluun eli siihen, ovatko tavoitteet alun perin asetettu riittävän täsmällisesti, jotta niiden toteutumista voidaan luotettavasti arvioida. Tämän jälkeen itse arvioinnissa on päätettävä esimerkiksi siitä, mitkä ovat toiminnan onnistumisen keskeiset kriteerit, toteutetaanko arviointi itse vai jonkin ulkopuolisen tahon toimesta sekä kuinka pitkäjänteisesti ja systemaattisesti seuranta toteutetaan.

"The implementation of the cultural diversity policy should be differentiated: every institution should develop its own approach, in accordance with its target groups – which are not automatically the young or ethnic minorities. Diversity can be expressed in repertoire innovation and marketing, but also in the social composition of the board, management and staff. Greater emphasis should be placed (...) on the qualities of non-western cultural expressions". (Meer dan de som 2003; lainattu Council of Europe/ERICarts 2007.)

5 Saavutettavuus, kulttuuriset oikeudet, reilu kulttuuri

Suomen tapauksessa kannattaa tässä yhteydessä nostaa erikseen esille eräitä viimeaikaisia käsityksiä ja näkemyksiä. Nämä liittyvät erityisesti taiteen ja kulttuurin saavutettavuuteen, kulttuuristen oikeuksien toteutumiseen sekä kulttuuripolitiikan etiikkaan (reilu kulttuuri). Alla käsitellään lyhyesti näille osa-alueille liittyviä kysymyksiä erityisesti maahanmuuton ja monikulttuurisuuden näkökulmasta.

5.1 Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus

Kysymys erityisesti julkisesti tuettujen taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuudesta on ollut paljon esillä viime vuosina. Suomessa opetusministeriön kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto asetti vuonna 2005 työryhmän valmistelemaan ministeriön toimenpideohjelman vuosille 2006-2010 taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden parantamiseksi. Ohjelmassa Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus⁶ (2006) toimenpiteiden ensisijaisina kohderyhminä mainitaan kieli- ja kulttuurivähemmistöt (mm. saamelaiset, romanit, viittomakieliset ja maahanmuuttajat) sekä vammaisvähemmistö.

Ohjelman mukaan kulttuuritarjonta on saavutettavaa silloin, kun erilaiset yleisöt voivat käyttää sitä ja osallistua siihen mahdollisimman helposti ja esteettömästi. Lisäksi saavutettavuus tarkoittaa ihmisten yhdenvertaista kohtelua ja syrjimättömyyttä. (Mt., 7.) Saavutettavuutta voidaan parantaa osallistumisen esteitä poistamalla. Näitä esteitä ovat esimerkiksi:

- fyysiset esteet
- aisteihin liittyvät esteet
- taloudelliset esteet
- ymmärtämiseen liittyvät esteet
- tiedottamisen tuottamat esteet
- sosiaaliset esteet
- kulttuuriset esteet
- päätöksenteossa ilmenevät esteet

Taloudellisia esteitä voidaan maahanmuuttajaryhmien sekä etnisten tai kulttuuristen yhteisöjen jäsenten tapauksessa pyrkiä poistamaan esimerkiksi alentamalla kulttuuripalveluiden käyttämisen kustannuksia tietyn ryhmäkuuluvuuden perusteella. Ymmärtämiseen liittyvät esteet liittyvät osaltaan kulttuuripalveluissa (esitteet, opasteet, katalogit, hakulomakkeet ym.) käytettyihin kieliin. Näitä esteitä voidaan poistaa lisäämällä käytössä olevia kieliä sekä selkokielistä tiedonvälitystä. Ymmärtämisen ongelmat voivat kuitenkin liittyä myös erilaisiin kulttuuritraditioihin sekä esimerkiksi teosten sisällön ymmärtämisen kannalta olennaisten taustatietojen puutteeseen. Ohjelman mukaan saavutettavuutta voidaan näiden osalta parantaa esimerkiksi selittämällä tarkemmin näyttelyiden ja esitysten taustoja sekä purkamalla itsestäänselvyyksinä pidettyjä viitekehyksiä. (Mt., 8-9.)

Sosiaalisen ja kulttuurisen saavutettavuuden parantaminen vaatii usein laajempia muutoksia itse taide- ja kulttuuripalvelujen sisältöihin. Tällöin on kysymys siitä, missä määrin julkisesti tuettu kulttuuritarjonta heijastaa yksinomaan valtakulttuuria (tai valtakulttuureja) ja kuinka hyvin erilaisten etnisten tai kulttuuristen vähemmistöryhmien jäsenet voivat tunnistaa niistä itsensä ja oman tapansa mieltää taidetta ja kulttuuria. Sisältöjen lisäksi kyse voi olla myös sosiaalisesta kontaktista taiteen esittäjien sekä esimerkiksi taide- ja kulttuurilaitosten henkilökunnan kanssa. Vähemmistöryhmään kuuluva kulttuuripalvelujen käyttäjä kokee itsensä helposti vieraantuneeksi, jos kulttuurilaitoksen henkilökunta ja siihen kytkeytyvät taiteilijat koostuvat ainoastaan etnis-kulttuurisen enemmistön

6 Ohjelman ulkopuolelle rajattiin taiteen opetukseen ja koulutukseen liittyvät kysymykset sekä liikunta- ja nuorisopolitiikka.

jäsenistä. Oman äänen kuuluville saaminen ja toiminnan ymmärtäminen ovat osa päätöksenteon saavutettavuutta. Se voi olla puutteellista esimerkiksi silloin, kun päätöksistä tiedotetaan ainoastaan yhdellä tai harvoilla kielillä tai viralliset asiakirjat ovat muuten vaikeasti saavutettavissa. Ylipäätään saavutettavuuden kannalta pidetään ongelmallisena sitä tilannetta, jossa vähemmistöryhmiin kuuluvat ihmiset puuttuvat kokonaan tai miltei täysin päätöksiä tekevistä elimistä. (Mt., 9-10.)

5.2 Kulttuuriset oikeudet

Kysymys kulttuurisista oikeuksista nousi esille historiallisten etnisten ja kulttuuristen vähemmistöjen sekä alkuperäiskansojen asemasta ja oikeuksista käydyssä keskustelussa. Kuten Ilkka Heiskanen ja Ritva Mitchell (2002, 303) ovat huomauttaneet, kulttuuripoliittinen päätöksenteko ja sen oikeudellinen perusta ovat olleet tällä alueella erityisen vaikeasti yhteen sovitettavissa. Vähemmistökysymykset ovat olleet – ja joissain Euroopan maissakin yhä ovat – poliittisesti arkaluonteisia ja vähemmistöoikeudet ristiriidassa vakiintuneen kansallisvaltion identiteetin kanssa. Lisäksi kansainvälinen ja yleismaailmallinen ihmisoikeuksia sekä sivistyksellisiä ja kulttuurisia oikeuksia koskeva lainsäädäntö lähtee yhä pääsääntöisesti liikkeelle yksilöllisistä eikä kollektiivisista oikeuksista.

Kulttuurisia oikeuksia on myös vaikea määritellä yksiselitteisesti (ks. esim. Koivunen & Marsio 2006, 29-32). Ihmisoikeuksien lisäksi kulttuuriset oikeudet voidaan nähdä myös yhtenä yhteiskunnan perusarvoja ilmentävien perusoikeuksien alakategoriana. Suomessa perusoikeustyöryhmä jakoi oikeudet neljään ryhmään (tasa-arvoisuusoikeudet, osallistumisoikeudet, vapausoikeudet ja oikeusturva sekä taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet). Näistä oikeus koulutukseen ja kulttuuriin kuului viimeksi mainittuun TSS-kokonaisuuteen. Heiskanen ja Mitchell (2002, 306) ovat esittäneet keskeisinä vähemmistökulttuuriin kuuluvina oikeuksina seuraavat oikeudet (tässä hieman lyhennettynä):

- oikeus valita oma kulttuurinsa, oikeus kuulua tai olla kuulumatta johonkin kulttuuriin
- oikeus luovan työn ja kulttuuritoiminnan perusvapauksiin (ilmaisunvapaus, yksityisyyden suoja ja tekijänoikeudet henkisen työn tuloksiin)
- oikeus nauttia kulttuurisen yhteisön jäsenenä oman kulttuurinsa ulkopuolisten henkilöiden kunnioitusta
- oikeus tasa-arvoiseen osallistumiseen ja toimintamahdollisuuksiin sekä oman vähemmistö- että myös enemmistökulttuurin piirissä
- edellisen edellyttämä oikeus riittäviin taloudellisiin ja koulutuksellisiin voimavaroihin
- oikeus osallistua oman ja valtakulttuurin kulttuuripoliittikan suunnitteluun, päätöksentekoon ja toimeenpanoon
- oikeus osallistua oman ja valtakulttuurin suojeluun ja säilyttämiseen sekä niiden tietoiseen kehittämistyöhön.

Heiskanen ja Mitchell toteavat, että kulttuuristen vähemmistöjen asema parani ja selkiintyi Suomessa selvästi 1990-luvulla. Myönteinen kehitys on kuitenkin kohdistunut ennen muuta perinteisiin kulttuurisiin vähemmistöihin. Maahanmuuttajien kohdalla edistys on ollut vähäisempää siitä huolimatta, että näiden oikeudellinen ja taloudellinen asema on muuten esimerkiksi edellä mainitun kotouttamislainsäädännön myötä parantunut. Kirjoittajien mukaan "maahanmuuttajia ja ulkomaalaisia koskevien toimenpiteiden toteuttamisen pääpaino on ollut (luonnollisesti) työvoimapolitiittisissa ja koulutuspolitiittisissa toimenpiteissä, syrjinnän ehkäisemisessä ja rasismien hillitsemisessä, ei niinkään heidän mahdollisuuksissaan osallistua kulttuurielämään tai kehittää omaa kulttuuriaan" (mt., 319).

5.3 Reilu kulttuuri

Sekä taiteen ja kulttuurin saavutettavuus että kulttuuriset oikeudet ovat puolestaan sisällytettävissä kulttuuripoliittikan etiikkaan tai "reiluun kulttuuriin". Suomessa käynnistettiin kulttuuriministerin toimesta vuonna 2005 hanke, jonka tarkoituksena oli kartoittaa kulttuuripoliittikan etiikkaa ja eettisiä

ulottuvuuksia kulttuurisista oikeuksista lähtien sekä muotoilla kulttuuripolitiikan etiikan ja eettisen arvioinnin välineiden suuntaviivoja. Hanke tuotti Reilu kulttuuri -julkaisun (Koivunen & Marsio 2006) perusselvitykseksi kulttuuripolitiikan etiikan lähtökohdista. Julkaisussa (mt., 15) reilu kulttuuri merkitsee ihmisten kulttuuristen oikeuksien toteutumista ja tasa-arvoista osallisuutta kulttuuriseen merkityksenantoon ikään, sukupuoleen, kieleen, vammaisuuteen, vähemmistöasemaan, etniseen, uskonnolliseen tai kulttuuriseen taustaan katsomatta. Siihen kuuluu:

- pääsy ihmiskunnan ja oman kulttuuripiirin traditioon
- fyysinen, alueellinen ja kulttuurinen saavutettavuus ja saatavuus
- kulttuuritarjonnan moninaisuus ja osuvuus
- kulttuuritarjontaan osallistuminen
- mahdollisuus, osallisuus ja kyky kulttuuriseen itseilmaisuun ja merkitystuotantoon

Julkaisussa tarkastellaan erikseen kolmea kohderyhmää: lapsia ja nuoria, vammaisia sekä kulttuuri- ja kielivähemmistöjä. Viimeksi mainittujen suhteen kirjoittajat toteavat, että "eri asemassa olevilla yksilöillä ja ryhmillä on erilaiset lähtökohdat, mahdollisuudet ja voimavarat tuoda (ja) ylläpitää omaa kulttuuriaan, osallistua siihen tai tuoda se esille. Tarvitaan erityisjärjestelyjä ja tukitoimia, jotta kulttuurinen tasa-arvo toteutuisi käytännössä." Kulttuurinen monimuotoisuus mainitaan myös taiteen ja yhteiskunnan kehityksen voimavarana (mt., 70).

Julkaisussa esitellään myös aiheen kannalta olennaisia kansainvälisiä, eurooppalaisia ja kansallisia sopimuksia, julistuksia ja oikeudellisia normeja. Yhdistämällä näitä Heiskasen ja Mitchellin artikkelissaan (2002, 312-315; ks. myös 350-358) mainitsemiin kansainvälisiin ja kansallisiin oikeudellisiin instrumentteihin voidaan laatia seuraava luettelo suomalaisen kulttuuripolitiikkaan etnisten ja kulttuuristen vähemmistöryhmien ja niihin kuuluvien ihmisten kannalta vaikuttavista laeista ja sopimuksista sekä julistuksista ja poliittisista ohjelmista.

1. kansainvälisellä tasolla

- a. Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus (1948)
- b. Yhdistyneiden kansakuntien kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (1965, Suomi ratifioi vuonna 1970)
- c. Yhdistyneiden kansakuntien kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (1966, Suomi ratifioi vuonna 1976)
- d. Yhdistyneiden kansakuntien taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus (1966, Suomi ratifioi 1976)
- e. Yhdistyneiden kansakuntien julistus etnisten, uskonnollisten ja kielellisten vähemmistöjen oikeuksista (1992)
- f. Unescon kulttuurista moninaisuutta koskeva yleismaailmallinen julistus (2001)
- g. Unescon kulttuurista moninaisuutta koskeva yleissopimus (2005, Suomi ratifioi 2006)
- h. Kansainvälisen työjärjestön ILO:n alkuperäis- ja heimokansoja koskeva yleissopimus (numero 169) (1989, Suomi ei ole ratifioinut)

2. eurooppalaisella tasolla

- a. Euroopan neuvoston alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja (1992, Suomessa voimaan 1998)
- b. Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (1995, Suomessa voimaan 1998)
- c. Euroopan neuvoston kulttuurista moninaisuutta koskeva julistus (2000)
- d. Euroopan unionin perusoikeuskirja (2000)

3. kansallisella tasolla⁷

- a. perustuslain (731/1999) säännökset ihmisten yhdenvertaisuudesta (6 §), tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaudesta (16 §), oikeudesta omaan kieleen ja kulttuuriin (17 §) sekä julkisen vallan velvollisuudesta turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen (22 §)
- b. laki saamelaiskäräjistä (974/1995)

⁷ Tässä yhteydessä ei käsitellä ruotsin kielen ja ruotsinkielisten asemaa Suomessa koskevaa lainsäädäntöä, koska ruotsin kieli ei virallisena kielenä ole vähemmistökieli. Ks. ruotsin kielen asemasta Suomessa esim. Saari 2005.

- c. laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta (493/1999)
- d. laki vähemmistövaltuutetusta ja syrjintälautakunnasta (660/2001)
- e. uskonnonvapauslaki (453/2003)
- f. saamen kielilaki (1086/2003)
- g. yhdenvertaisuuslaki (21/2004)
- h. ulkomaalaislaki (301/2004)
- i. valtioneuvoston periaatepäättös hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi (1997)
- j. valtioneuvoston periaatepäättös hallinnon toimenpiteistä suvaitsevaisuuden lisäämiseksi ja rasismien ehkäisemiseksi (1997)
- k. hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma (2006).

Lisäksi voidaan mainita esimerkiksi seuraavat opetusministeriön dokumentit⁸, joissa kulttuurinen monimuotoisuus on suoraan tai välillisesti otettu huomioon:

- Opetusministeriön strategia 2015 (2003)
- Taide on mahdollisuuksia – taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma (2002)
- Opetusministeriön maahanmuuttopoliittiset linjaukset (2003)
- Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus. Opetusministeriön toimenpideohjelma 2006–2010. (2006).

“International art fairs and biennales are springing up on every continent, but are we really significantly broadening the pool of artists, and stretching the accepted canon or widening the audience base? Are we working meaningfully and consistently to deliver real diversity as opposed to including a convenient level of international representation in that mix? If we are to convince young people, all young people, that they can make a substantial contribution to the soul of contemporary European societies, we might need to give up a little more of what we value and forge a new way of talking about visual arts and inclusion.” (Casely-Hayford 2006.)

⁸ Ks. kulttuuripoliittisista toimenpiteistä suomalaisten vähemmistöjen kulttuuristen oikeuksien toteuttamiseksi Heiskanen & Mitchell 2002; ks. myös Koivunen & Marsio 2006, 74–76.

6 Maahanmuuttajapolitiikka ja kulttuuripolitiikka Euroopassa

6.1 Eurooppalaiset maahanmuuttajapolitiikat ja kulttuuri

Valtioiden politiikassa maahanmuuttajapolitiikka on erotettavissa maahanmuuttopolitiikasta silloin kun tarkoitetaan nimenomaan niitä toimenpiteitä, jotka kohdistuvat maahanmuuttajiin ja heidän jälkeläisiinsä.⁹ Eurooppalaisessa maahanmuuttajapolitiikassa toisen maailmansodan jälkeen voidaan erottaa neljä päävaihtoehtoa: assimilaatiopolitiikka, integraatiopolitiikka, multikulturalistinen politiikka ja segregaatiopolitiikka (ks. esim. Castles 1993; vrt. de Jong 1999, 69; Heiskanen & Mitchell 2002, 305). *Assimilaatiolla* voidaan tällöin tarkoittaa yksisuuntaista sopeutumisprosessia, jossa maahanmuuttajien täytyy luopua omista ja erityisistä kielellisistä, kulttuurisista ja sosiaalisista piirteistään ja ominaisuuksistaan ja muuttua erottamattomaksi osaksi valtaväestöä. *Integraatio* viittaa puolestaan kaksisuuntaiseen prosessiin, jossa sekä maahanmuuttajat että valtaväestö sopeutuvat toisiinsa. Ajatuksena on, että tässäkin tapauksessa maahanmuuttajaryhmät sulautuvat ajan mittaan jossain määrin myös kulttuurinsa ja käytöksensä puolesta, mutta molempien osapuolten katsotaan oppivan toisiltaan, omaksuvan toistensa piirteitä ja koko yhteiskunnan katsotaan kokonaisuudessaan muuttuvan.

Multikulturalismi tarkoittaa puolestaan kehitystä, jossa maahanmuuttajaryhmistä tulee vähintään usean sukupolven ajaksi valtaväestöstä selvästi erottuvia etnisiä tai kulttuurisia yhteisöjä, jotka ylläpitävät ja kehittävät edelleen omia kulttuurisia, sosiaalisia ja organisatorisia luonteenpiirteitään. Multikulturalismi on ollut vain harvojen eurooppalaisten valtioiden tietoinen poliittinen valinta ja sitäkin vain jonkin aikaa. Kun on kyse maahanmuuttajayhteisöjen ja muun yhteiskunnan täydellisestä irtautumisesta toisistaan ja tällaista eriytymistä tukevasta politiikasta, voidaan puolestaan puhua *segregaatiosta*. Nykyään segregaatiolla on maahanmuuttajapoliittisessa keskustelussa varsin kielteinen leima, koska sen nähdään erottavan samalla myös hyvä- ja huono-osaiset ryhmittymät toisistaan ja koska se tarjoaa eristyneille yhteisöille myös mahdollisuuden kehittyä koko yhteiskunnan koossapitämisen ja vakauden kannalta epäsuotuisaan suuntaan.

Euroopan maista Ranska on noudattanut johdonmukaisesti tasavaltalaiseen periaatteeseen nojaavaa *assimilaatiopolitiikkaa*, jossa kansalaisuuden saaminen on ollut suhteellisen helppoa, mutta etnisiä tai kulttuurisia vähemmistöjä ei ole tunnustettu muodollisesti. Kaikki Ranskan kansalaiset ovat olleet yksilöinä yhdenvertaisia suhteessa Ranskan valtioon, joka on puolestaan laisiteettiperiaatteen (*laïcité*) mukaisesti jyrkästi erotettu uskonnosta. Saksassa puolestaan noudatettiin pitkään *eriytettyä politiikkaa*, jossa maahanmuuttajat saivat täydet oikeudet hyvinvointivaltion sosiaalisiin, terveydellisiin ja sivistyksellisiin palveluihin, mutta Saksan kansalaisuus oli rajoitettu vain saksalaista syntyperää oleville ihmisille. Ruotsi, Britannia ja Alankomaat omaksuivat puolestaan 1980-luvulla *multikulturalistisen* politiikan, jossa tunnustettiin yhteiskunnan jakautuminen etnisiin ja kulttuurisiin yhteisöihin ja suosittiin näiden itseorganisoitumista esimerkiksi yhdistysten, muiden järjestöjen ja osittain myös esimerkiksi omien koulujen kautta. (Ks. eurooppalaisista malleista esim. Geddes 2004.)

Viime vuosien aikana nämä eurooppalaiset maahanmuuttajapoliittiset mallit ovat lähentyneet toisiaan. Ranska on esimerkiksi antanut Korsikalle osittain itsehallinnollisen aseman (joskaan ei sen erillistä "kansallista" statusta), paikallishallinto on monin paikoin tunnustanut etnis-kulttuurin jakautumisen olemassaolon ja keskustelua on käyty uskonnon julkisen tukemisen mahdollisuudesta

⁹ Viimeksi mainittujakin usein käsitellään esimerkiksi toisen tai kolmannen polven maahanmuuttajina, vaikka "maahanmuuttaja" on tietenkin virheellinen ilmaisu tietyssä maassa syntyneestä ihmisestä. Eri Euroopan maissa on esitetty erilaisia käsitteellisiä vaihtoehtoja. Näihin kuuluvat esimerkiksi: "etnisiin tai kulttuurisiin vähemmistöihin kuuluvat ihmiset", "alloktonit" (Alankomaissa) sekä "ihmiset joilla on jokin muu etninen tausta" (kuin esimerkiksi tanskalainen). Suomessa sosiologi Outi Lepola (2000) on ehdottanut käytettäväksi "suomenmaalaisen" ja teatteriohjaaja Ritva Siikala "uussuomalaisen" (ks. esim. Suutela 2002) käsitteitä, jotka eivät kuitenkaan ole ainakaan vielä juurtuneet jokapäiväiseen kielenkäyttöön.

"eurooppalaisen islamin" kehityksen edistämiseksi. Samalla kansalaisuuden saamisen automaattisuutta on vähennetty ja kansalaisuuden hakijoiden oman tahdon ja toiminnan vaatimusta lisätty. Saksan kansalaisuuslainsäädäntöä muutettiin puolestaan vuosituhannen vaihteessa siten, että poliittinen kansalaisuus tuli mahdolliseksi myös muille kuin syntyperäisille saksalaisille ja kaksoiskansalaisuus hyväksyttiin väliaikaisena ratkaisuna. Aikaisemmin multikulturalistisissa maissa on puolestaan alettu korostaa sosiaalisen koheesion tarpeellisuutta, yhteiskunnan valtakielen ja kulttuurin oppimisen välttämättömyyttä ja kulttuurien välistä vuorovaikutusta. Maahanmuuton ja kansalaisuuden kriteerejä on tiukennettu ja esimerkiksi Britanniassa kansalaisuuden saamiseen on liitetty erityinen seremonia uskollisuudenvalan vannomisineen (ks. esim. Morawska & Joppke 2003).

Maahanmuuttajapolitiikkaa toteutettiin pitkään muilla yhteiskunnan sektoreilla ennen kulttuuripolitiikan vahvempaa mukana tuloa. Esimerkiksi Alankomaiden kulttuuripolitiikan kansallisessa arvioinnissa (Cultuurbeleid in Nederland 1993) maahanmuuttajat sekä etninen ja kulttuurinen monimuotoisuus olivat maan silloisesta multikulturalistisesta orientaatiosta huolimatta varsin vähäisessä roolissa (ks. myös de Jong 1999, 55-56). Syy monikulttuurisuuden kulttuuripoliittiseen laiminlyöntiin löytyy ilmeisesti ainakin seuraavista seikoista. Länsi-Euroopassa oletettiin pitkään, että vierastyöläiset asuisivat maassa ainoastaan väliaikaisesti, kunnes he palaisivat omiin kotimaihinsa. Oman kielen ja kulttuurin säilyttämistäkin pidettiin aluksi tärkeänä erityisesti siksi, että se ylläpitää maahanmuuttajien valmiuksia sopeutua uudelleen alkuperäiseen kotimaahansa. Niiden, jotka tulisivat jäämään pysyvästi maahan, oletettiin assimiloituvan eli sulautuvan vallitsevaan yhteiskuntaan ja sen kulttuuriin. Lisäksi huomio kiinnittyi politiikkatoimissa aluksi erityisesti sosio-ekonomista tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta lisääviin sekä syrjintää ja rasismia ehkäiseviin toimenpiteisiin, minkä vuoksi painottuminen esimerkiksi asunto-, koulutus- ja työvoimapolitiikan sektoreille oli ymmärrettävää.

Sen jälkeen kun maahanmuutto hyväksyttiin pysyvänä ilmiönä sekä maahanmuuttajien muodostamat uudet etniset ja kulttuuriset yhteisöt uusina yhteiskunnan rakenteina, myös kulttuuripoliittinen aktiivisuus alkoi lisääntyä. Taustalla voidaan nähdä kaikkia edellä mainittuja perusteluja maahanmuuton ja monikulttuurisuuden huomioon ottamiseksi kulttuuripolitiikassa, mutta kolme erityistä syytä nousee kenties muiden edelle poliittisessa keskustelussa ja päätöksenteossa. Ensinnäkin, tietoisuus uusien vähemmistöryhmien kantaväestöstä usein poikkeavista kulttuurisista tarpeista sekä taiteen ja kulttuurin ymmärtämisen, tekemisen ja kokemisen tavoista lisääntyi. Toiseksi, erityisesti alueilla ja paikkakunnilla, joissa maahanmuuttajien osuus koko väestöstä oli huomattava, vaatimus julkisesti tuetun taiteen ja kulttuurin vastaavuudesta eri väestöryhmien toiveiden ja odotusten kanssa voimistui. Kolmanneksi, erityisesti 1990-luvun lopulla aikaisempia maahanmuuttajapoliittisia linjauksia alettiin eri maissa pitää enemmän tai vähemmän epäonnistuneina. Työelämään sijoittuminen oli osoittautunut monien maahanmuuttajien ja heidän jälkeläistensä kannalta vaikeaksi, erityisesti kielellisissä taidoissa kävi ilmi suuria puutteita sekä ensimmäisen että toisen sukupolven piirissä ja jotkut yhteisöt osoittautuivat muusta yhteiskunnasta varsin voimakkaasti eristäytyneiksi (ks. erityisesti työmarkkinoille sijoittumisesta esim. Forsander 2002; Paananen 1999). Tässä tilanteessa käsitys kulttuuripolitiikasta yleisen yhteiskuntaan integroitumisen eli suomalaisittain kotoutumisen edistäjänä voimistui.

Toisaalta kansallisen tason kehitys on usein seurannut muutaman askeleen jäljessä sitä, mitä on tapahtunut paikallisella tasolla. Erityisesti suuremmissa kaupungeissa, jonne maahanmuuttajaväestöä on muutenkin keskittynyt, on suhteellisen varhain ryhdytty toimenpiteisiin kulttuuripolitiikan sopeuttamiseksi etnis-kulttuurisen monimuotoisuuteen. Monissa metropoleissakin vähemmistöille suunnattu kulttuuritarjonta näyttäytyy tosin yhä lähinnä perinteisen kulttuurimaiseman lisäelementtinä, ja uusille ryhmille ja yhteisöille kohdistetut kulttuuripoliittiset toimenpiteet ovat suhteellisen vähäisiä (Ilczuk & Raj Isar 2006, 13). Tutkimuksissa ja selvityksissä sekä aihetta käsittelevissä seminaareissa

on kuitenkin kyetty nostamaan esille lukuisia esimerkkejä kulttuuripolitiikan ja monikulttuurisuuden kohtaamisesta konkreettisella ja hedelmällisellä tavalla.¹⁰

"(...) Cities provide better cognitive tools than nations for re-imagining the new interdependencies and flows in contemporary societies. They also provide empirical evidence for the ways in which possibilities of living with others can be seen as an opportunity for encounter, rather than purely as a threat of security and dominant orders". (Meinhof & Triandafyllidou 2006, 13.)

6.2 Britannia: monikulttuurisuuspolitiikan edelläkävijä

Kuvaa voidaan tarkentaa kohdentamalla katse Britanniaan, joka on monella tapaa toiminut eurooppalaisen kehityksen edelläkävijänä, vaikka perusratkaisut ovatkin poikenneet maasta toiseen huomattavasti. Britannian multikulturalistisen maahanmuuttajapolitiikan merkittävänä avauksena pidetään 1960- ja 1970-luvulla sisäministerinä toimineen Roy Jenkinsin ilmaisemaa käsitystä, jonka mukaan tavoitteena ei ole *"a flattening process of assimilation"* vaan *"equal opportunity accompanied with diversity"* (Geddes 2004, 44). Britannian ratkaisut poikkeavat manner-eurooppalaisista erityisesti siinä, että käsitteitä ja toimintamalleja haettiin erityisesti Yhdysvalloista ja Kanadasta, minkä vuoksi esimerkiksi rotuun liittyvä käsitteistö nousi vahvemmaksi kuin muualla Euroopassa. Yllä ilmaistu perusperiaate yhtäläisten mahdollisuuksien ja erilaisuuden tunnustamisen yhdistämisestä löytyy kuitenkin eri tavoin sovellettuna myös monista muista maista.

Britannian kulttuuripolitiikassa merkittävä asema on hallituksen kulttuuri-, media- ja urheiluosaston lisäksi kansallisilla taideneuvostoilla (*Arts Council*), jotka päättävät yksittäisten projektien ja organisaatioiden rahoituksesta. Osana poliittishallinnollista devoluutiota Britannian taideneuvosto jakautui vuonna 1994 kolmeksi erilliseksi elimeksi eli Englannin, Skotlannin ja Walesin taideneuvostoiksi. Nykyään kulttuurisen monimuotoisuuden sekä kulttuurienvälisen dialogin edistäminen kuuluvat kaikkien kansallisten taideneuvostojen ydinalueisiin. Tavoitteena on, että taide heijastaisi nyky-yhteiskuntaa kokonaisuudessaan ja että korkeatasoinen taide olisi kaikkien saavutettavissa.

Kulttuuripoliittisesti keskeinen dokumentti maahanmuutto- ja monikulttuurisuuskysymysten sisällyttämisessä kulttuuripolitiikkaan oli Naseem Khanin vuonna 1976 julkaisema raportti *The Arts Britain Ignores*, jossa tuotiin esille laajamittainen ja elävä taide- ja kulttuuritoiminta monien uusien etnisten ja kulttuurien ryhmien piirissä ja näiden syrjäytyminen julkisesta kulttuuripolitiikasta. Sitten on ryhdytty monenlaisiin toimenpiteisiin tilanteen parantamiseksi. Vuonna 1983 pyrittiin *Glory of the Garden*- politiikan mukaisesti saavuttamaan "etniselle taiteelle" vähimmäisedustus maan taiteellisessa infrastruktuurissa. 1990-luvun puolivälissä Britannian taideneuvosto omaksui kulttuurisen monimuotoisuuden edistämisen keskeiseksi osaksi *mission statementi*ään. Vuonna 1997 hyväksyttiin monimuotoisuutta koskeva viisivuotinen toimintasuunnitelma. Siinä pyrittiin avaamaan vähemmistöryhmiin kuuluville taiteilijoille väyliä korkeatasoiseen taidehallintoon, toimivaan tukijärjestelmään ja taiteesta kiinnostuneeseen yleisöön. Tummaihoisia, aasialaisia ja kiinalaisia toivottiin myös enemmän kulttuuripalvelujen käyttäjiksi.¹¹ Samalla haluttiin korostaa, että fyysisiin ominaisuuksiin ja alkuperään liittyvä diversiteetti on vain yksi sinänsä itsessään monimuotoisen yhteiskunnan muoto (ks. esim. Council of Europe/ERICarts 2007; Khan 2002).

¹⁰ Kansallisen kulttuuripolitiikan piirissä tehtyjä toimenpiteitä suhteessa kulttuuriseen monimuotoisuuteen ja kulttuurienväliseen dialogiin löytyy Euroopan neuvoston ja ERICartsin yhteishankkeesta *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe* (<http://www.culturalpolicies.net/web/index.php>) kohdasta transversal issues. Kulttuurienvälisen dialogin kokonaisuus sisältää hyvien käytäntöjen tietokannan (<http://www.culturalpolicies.net/web/intercultural-dialogue-database.php>), jossa on myös laajemmin etnisen ja kulttuurisen moninaisuuden kannalta kiinnostavia esimerkkejä. Tietokantaa on hyödynnetty alla olevien kansallisten kulttuuripolitiikkojen sekä esimerkkitapausten kuvauksessa.

¹¹ Kulttuurinen monimuotoisuus on yleensä määritelty suurimpien etnisten vähemmistöjen mukaisesti esimerkiksi "afrikkalaiseksi", "karibialaiseksi", "aasialaiseksi" ja "kiinalaiseksi" taiteeksi. Monet vähemmistöryhmiin kuuluvat taiteilijat ovat tosin itse vastustaneet heidän asemansa käsittelyä vähemmistöterminologian kautta.

"The issue at stake here is not one of problematic and marginalised groups, but of structures and institutions that have a tendency – whether from ignorance, hostility or apathy – to marginalise groups and individuals" (Cultural diversity action plan 1998, lainattu Khan 2002, 3-4).

Multikulturalistisen politiikan kulminaationa voidaan pitää Runnymede Trustin aloitteesta syntyneen *The Future of Multi-Ethnic Britain* -komitean raporttia vuonna 2000. Tässä raportissa maa määriteltiin koostuvaksi niin yksilöistä (*community of individuals*) kuin yhteisöistäkin (*community of communities*). Vuonna 2002 *Arts Council of England* ja kymmenen alueellista taidetoimikuntaa (*Regional Arts Boards, RABs*) liittyivät yhteen muodostaakseen yhden kehitysorganisaation, joka sitoutui pitämään kulttuurista monimuotoisuutta yhtenä keskeisenä kysymyksenään. Saman vuoden *Eclipse*-raportti pyrki etsimään mahdollisuuksia institutionaalisen rasmin vastustamiseksi teatteritoiminnassa. Englannin taideneuvoston *decibel*-ohjelma aloitettiin vuonna 2003 afrikkalais-, aasialais- ja karibialaistaustaisten taiteilijoiden tukemiseksi ja profiilin nostamiseksi. Ohjelma on yhä käynnissä.

Monikulttuurisuuskorostus on kuitenkin Britanniassa yleisesti ottaen väistynyt 2000-luvun alussa väestöryhmien välisten levottomuuksien sekä etnisten ja kulttuuristen yhteisöjen segregoitumisen ja joidenkin muslimiorganisaatioiden radikalisoitumisen herättämän huolestumisen seurauksena. Tony Blairin hallituskauden loppupuolella painotus onkin ollut enemmän sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa (*community cohesion*) kuin monimuotoisuuden edistämisessä.

6.3 Belgia, Ruotsi, Alankomaat: viimeaikaisia kehityssuuntia

Erityisesti viimeaikaisen kehityksen suhteen voidaan erikseen tarkastella kulttuuripolitiikan ja monikulttuurisuuden risteymiä Belgiassa, Ruotsissa ja Alankomaissa. Belgiassa kulttuuripolitiikka on viime vuosikymmenten ajan kuulunut niin sanotuille yhteisöille eli ranskankielisten, hollanninkielisten ja saksankielisten omille itsehallinnollisille elimille.¹² Vaikka yhteisöt ovat määritelmällisesti kulttuuriperustaisia (kieli), niin esimerkiksi Flanderin virallinen politiikka tunnustaa avoimesti maahanmuuton tuottaman uuden monikulttuurisuuden. Vuonna 2004 toimintansa aloittaneessa Yves Letermen¹³ hallituksen ohjelmassa todetaan, että monimuotoisuus on peruuttamattomalla tavalla muuttanut flaamilaista yhteiskuntaa. Muutos nähdään ohjelmassa sekä haasteena että rikkautena. Kulttuurille annetaan keskeinen rooli yhteiskunnan kehittämisessä.¹⁴

Hallitusohjelman mukaan kulttuuri-, liikunta- sekä yhdistys- ja vapaaehtoistoiminta ovat paras lääke sosiaalista kokeutta ja yksinäisyyttä vastaan. Kulttuuri järjestää ihmisten kokemuksia, antaa merkityksiä ja vahvistaa keskinäisiä sidoksia. Kulttuuri mainitaan yhteiskunnan peilinä. Teatteriesitykset, populaarimusiikin konsertit, maalaukset, historialliset ydinkeskustat sekä hyvin dokumentoitu ja kaikille avoin historia ovat korvaamattomia sellaisessa yhteiskunnassa, jossa asuu eri-ikäisiä ja erilaisista taustoista tulevia ihmisiä. Kulttuuri voi kokemuksia syventämällä auttaa ihmisiä näkemään toisensa toisin, stimuloida keskustelua ja opettaa ihmisiä arvostamaan toisiaan. Se on hallitusohjelman mukaan nykyaikaisen kansalaisuuden olennainen osatekijä. (Ks. tarkemmin Saukkonen 2006.)

Vuosien 2004-2009 kulttuuripoliittisessa ohjelmassa¹⁵ kulttuuriministeri Bert Anciaux määrittelee tarkemmin lähitulevaisuuden kulttuurienvälisen toiminnan tavoitteet sekä kulttuuripoliittiset toimenpiteet ja näiden saavuttamisen indikaattorit. Kulttuurienvälisyys ja interkulttuurinen

¹² Belgia on ollut vuodesta 1994 lähtien liittovaltio, joka koostuu sekä kielellisesti määritellyistä yhteisöistä (hollannin-, ranskan- ja saksankielinen yhteisö) että kolmesta alueesta eli yksikielisistä Flanderista ja Valloniasta sekä kaksikielisestä Brysselistä.

¹³ Tähän hallitukseen kuuluvat sekä kristillisdemokraatit, sosiaalidemokraatit että liberaalit sekä niin maltilliset vasemmisto- (Spirit) kuin oikeistoliberalistitkin (N-VA). Radikaalioikeistolaiseksi luonnehdittava Vlaams Belang ei ole vielä koskaan ollut Flanderissa millään poliittis-hallinnollisella tasolla hallitusvastuussa, vaikka sillä on alueella huomattava kannatus (vuoden 2004 Flanderin aluevaalissa 24,2 %).

¹⁴ Hallitusohjelma löytyy osoitteesta

<http://docs.vlaanderen.be/channels/hoofdmenu/vlaamseoverheid/vlaamsregeerakkoord2004.pdf>

¹⁵ Kulttuuripoliittinen ohjelma löytyy osoitteesta

http://www.wvc.vlaanderen.be/cultuurbeleidsnotas_brieven/beleidsnota_cultuur_2004-2009.pdf

kompetenssi ovat keskeisiä käsitteitä tässä ohjelmassa kaikilla kulttuurin sektoreilla. Lisäksi erillisillä rahoitusjärjestelyillä on pyritty lisäämään vähemmistöryhmien jäsenten emansipaatiota ja yhteiskuntaan integroitumista kulttuuristen taitojen ja kykyjen kasvattamisen kautta. Paikallisen tason toiminnasta kertoo keväällä 2007 Brysselissä kansainvälisenä yhteistyöprojektina avautuva flaamilais-marokkalainen kulttuuritalo. Vuoden 2006 lopulla pitämässään puheessa Anciaux (2006) valitteli sitä, että Flanderissa on yhä suuri joukko kansalaisia, jotka jäävät julkisesti rahoitettujen kulttuuripalveluiden ulkopuolelle ja joiden käsitys ja kokemus kulttuurista ei heijastu käytännön kulttuuripolitiikkaan. Näiden joukossa ovat hänen mukaansa myös monet etniseltä tai kulttuuriselta taustaltaan kantaväestöstä poikkeavat ihmiset ja yhteisöt.

Ruotsissa maahanmuuttajiin kohdistuneet politiikkatoimet ovat perinteisesti olleet vahvasti sidoksissa sosiaalisen ja taloudellisen tasa-arvon edistämiseen sekä syrjinnän vastustamiseen. Aikaisemmasta maahanmuutto- ja monikulttuurisuuspolitiikasta siirryttiin erityisesti 1990-luvulla maahanmuuttajien omaa vastuuta voimakkaammin korostamaan ja yksilökeskeisempään integraatiopolitiikkaan (ks. esim. Geddes 2004, 122). Vuonna 2007 toimintansa aloittanut uusi Fredrik Reinfeldin johtama porvarillisista puolueista koottu hallitus on linjannut kotouttamispolitiikkansa tavoitteiksi ensinnäkin kaikkien yhtäläiset oikeudet, velvollisuudet ja mahdollisuudet etnisestä ja kulttuurisesta taustasta huolimatta. Toiseksi mainitaan sellaisen "yhteiskuntayhteisön" (*en samhällsgemenskap*) luominen, jonka perustana on monimuotoisuus. Yhteiskunnallisessa kehityksessä pyritään vastavuoroiseen kunnioitukseen niitä erilaisuuden muotoja kohtaan, jotka sijoittuvat yhteiskunnan perustavien demokraattisten arvojen sisälle ja joihin kaikki voivat taustasta riippumatta olla osallisia ja yhteisvastuullisia.¹⁶ Vuonna 2007 aloitti myös toimintansa uusi integraatio- ja sukupuolten tasa-arvopolitiikan ministeriö, jonka johtoon tuli Burundissa syntynyt Nyamko Sabuni. Kansalliseen kulttuuripolitiikkaan kuuluvat mm. ilmaisunvapauden edistäminen, kulttuuritarjontaan osallistumisen ja oman luovan toiminnan lisääminen sekä kulttuurisen monimuotoisuuden ja maassa olevien eri kulttuurien kohtaamisen edistäminen.¹⁷

Edellisen eli Göran Perssonin johtaman sosiaalidemokraattisen hallituksen aloitteesta toteutettiin vuonna 2006 Ruotsissa erityinen monikulttuurisuuden teemavuosi, *mångkulturåret 2006*. Sen keskeisenä tavoitteena oli muuttaa maan kulttuuritoimintoja siten, että ne myös pitkällä aikavälillä peilaisivat ja liittäisivät paremmin yhteen ruotsalaisen yhteiskunnan etnistä ja kulttuurista monimuotoisuutta. Erityisinä tavoitteina mainittiin kulttuurin harjoittamisen ja kulttuuritarjonnan laajentaminen ja saavutettavuuden lisääntyminen sekä etnisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden kasvu julkisesti tuetussa kulttuuritarjonnassa. Viimeksi mainittu pitää sisällään mm. seuraavia asioita. Kulttuuritarjontaa tulisi monipuolistaa ja laajentaa siten, että se ilmentää aikaisempaa enemmän muita kulttuuri-ilmaisuja kuin perinteisesti ruotsalaisia tai länsimaisia. Sellaisten taiteen tuottajien, harrastajien ja kulttuurihallinnon edustajien, joilla on "ulkoruotsalainen" tai vähemmistötausta, osuuden pitäisi kasvaa koko julkisesti tuetussa kulttuurielämässä. Kulttuuritarjonnan tulisi laajentua siten, että se saavuttaa nykyistä laajemman yleisön ja etenkin enemmän sellaisia, joilla on ulkomaalaistausta. Lisäksi kansainvälistä yhteistyötä ja rajoja ylittävää kulttuurivaihtoa tulisi lisätä. (Ks. tarkemmin Agenda för mångkultur 2005.)¹⁸ Norjassa on päätetty viettää monikulttuurisuusvuotta vuonna 2008.

Alankomaat on kenties tunnetuin tapaus eurooppalaisesta monikulttuurisuuspolitiikasta ja suvaitsevaisuudesta erilaisia vähemmistöryhmiä sekä ylipäättään kulttuurista poikkeavuutta kohtaan. Maan jakautuminen 1800-luvulla uskonnollis-ideologisiin yhteisöihin ("pilareihin") aiheutti sen, että esimerkiksi katolisilla ja kalvinistisilla protestanteilla oli pitkään eräänlainen oma kulttuuripoliittinen autonomiansa. Valtiollisen kulttuuripolitiikan yksi tehtävä oli vastata yhteiskunnan senaikaista tunnustettua monimuotoisuutta. Islamilaisen pilarin rakentumista perinteisten yhteisöjen rinnalle

¹⁶ Ks. esim. <http://www.regeringen.se/sb/d/2279>

¹⁷ Ks. esim. <http://www.regeringen.se/sb/d/1897>

¹⁸ Monikulttuurisuusvuoden kotisivu on <http://www.mangkulturaret.se>. Teemavuoden koordinaattori Yvonne Rock raportoi kokemuksista ja tuloksista heinäkuussa 2007.

tuettiin poliittisesti pitkään, mikä näkyi paitsi maahanmuuttajien yhdistys- ja järjestökentän muotoutumisessa myös esimerkiksi suopeassa suhtautumisessa islamilaisten koulujen perustamista kohtaan.

Vuosituhanneen vaihteessa Alankomaissakin tapahtui kuitenkin suunnanmuutos, joka osittain vastaa yleisempää eurooppalaista siirtymää kohti yksilökeskeisempää integraatiopolitiikkaa, mutta joka sisältää myös varauksellisemman suhtautumisen maahanmuuttoon ja monikulttuurisuuteen sekä jopa jonkinlaisen uusnationalistisen käänteen. Vuosina 2003-2006 toimineen Jan-Peter Balkenenden toisen hallituksen ohjelmassa yhteiskunnan jakautumiseen erilaisiin etnisiin yhteisöihin suhtauduttiin varsin pessimistisesti: *"People find our contemporary society increasingly impersonal and threatening. Respect and common courtesy are often absent. The streets are like a no-man's land and in the cities inadequate integration translates into sharp ethnic divisions between neighbourhoods."*¹⁹ Ohjelman kulttuuripoliittisessa osiossa korostettiin tarvetta suojella ja säilyttää hollannin kieltä ja alankomaalaista kulttuuria. Hallitus pyrki myös toimintakaudellaan herättämään laajaa yhteiskunnallista keskustelua yhteisistä arvoista ja normeista, ja vuonna 2006 julkaistiin ennen muuta opetuksen oheismateriaaliksi tarkoitettu Alankomaiden historiallis-kulttuurinen kaanon.²⁰

Maaliskuussa 2007 toimintansa aloittavan Balkenenden neljännen hallituksen (yhdessä sosiaalidemokraattien ja ChristenUnie-puolueen kanssa) ohjelma on sävyltään aikaisempaa maltillisempi, mutta sosiaalisen yhteenkuuluvuuden painotuksineen ja maahanmuuttajien integroitumisen välttämättömyyksineen edeltäjänsä kanssa samoilla linjoilla. Myös kulttuuripolitiikan avulla katsotaan voitavan lisätä sosiaalista yhteenkuuluvuutta. Kulttuuriin osallistumisessa erityinen huomio kiinnitetään esimerkiksi nuorten sekä etnisten ja kulttuuristen vähemmistöjen jäsenten saamiseksi kulttuuritarjonnan, erityisesti museotoiminnan piiriin. Taide- ja kulttuurikasvatusta halutaan vahvistaa taiteen arvostamisen ja arvioinnin opettamisen lisäksi myös siksi, että se saattaa nuorison yhteen yhteiskunnan perusarvojen sekä kansallisen historian päälinjojen kanssa. (Ks. Alankomaista myös de Jong 1999; Saukkonen 2006.)

Paikallisella tasolla on tartuttu konkreettisemmin kulttuuripolitiikan mahdollisuuksiin edesauttaa sosiaalista koheesiota, maahanmuuttajien integroitumista ja kulttuuristen oikeuksien toteutumista. Amsterdamissa kulttuurilaitokset on mainittu erityisen hyvinä paikkoina muutoin erillisissä maailmoissa elävien etnisten ryhmien kohtaamiselle, ajatustenvaihdolle ja risteytymiselle tavalla, joka tukee paikallista elämänlaatua ja lisää yhteenkuuluvuutta erilaisten ryhmien ja yhteisöjen välillä.²¹ Amsterdamin taidepoliittisessa ohjelmassa (Amsterdam Creatieve Stad 2005²²) kaupunki on kuvattu erilaisten elämäntyylien ja kulttuurienvälisten kohtaamisten värikääksi ja dynaamiseksi "teatteriksi". Yhdeksi kolmesta pääteemasta on valittu osallisuus, jonka puitteissa on tarkoitus vahvistaa kaupungin asukkaiden amsterdamilaista identiteettiä ja kaupunkiin samastumista. Tavoitteena on kulttuuriin osallistumisen kasvattaminen, uusien kaupunkilaisten "juurtumisen" edistäminen sekä kulttuurien välisen vuorovaikutuksen stimulointi. Tavoitteisiin pyritään kulttuurikoulutuksen ja -opetuksen avulla, investoimalla lahjakkuuksien kehittämiseen, stimuloimalla kulttuuriin osallistumista sekä tukemalla harrastajataidetta.

19 Balkenenden toisen, kristillisdemokraateista sekä oikeisto- (VVD) ja vasemmistoliberaaleista (D66) koostuneen hallituksen ohjelma on englanniksi osoitteessa <http://www.government.nl/policy/bronnen/regeerakkoord/index.jsp>. Balkenenden neljännen hallituksen ohjelma on englanniksi osoitteessa <http://www.government.nl/policy/balkenende4/regeerakkoord/index.jsp>. Balkenenden kolmas hallitus toimi kesän 2006 hallituskriisin jälkeen marraskuussa pidettyihin vaaleihin saakka ilman erillistä ohjelmaa.

20 Alankomaiden historiallinen kaanon on englanniksi osoitteessa <http://www.entoen.nu/default.aspx?lan=e>

21 Amsterdamin kotouttamispolitiikasta ks. esim.

http://www.amsterdam.nl/gemeente/volg_het_beleid/dossiers/integratie/de_integratienota

22 Ks. http://www.amsterdam.nl/gemeente/volg_het_beleid/dossiers/kunst_en_cultuur/kunstenplan

7 Esimerkkejä taiteen ja kulttuurin eri kentiltä

Lopuksi voidaan edellä esitetyn havainnollistamiseksi ja konkretisoimiseksi antaa muutamia esimerkkejä maahanmuuton ja monikulttuurisuuden huomioon ottamisesta erilaisissa taidelaitoksissa sekä taiteen ja kulttuurin kentän muiden toimijoiden taholta. Esittely on jaettu siten, että monikulttuurisuustoiminnassa suhteellisen aktiivista museotoimintaa ja näyttämötaidetta tarkastellaan erikseen, ja muilla taiteenaloilla tehtyjä aloitteita ja toimenpiteitä esitellään yhtenä kokonaisuutena. Tapauksia valittaessa on haluttu tuoda esille nimenomaan erilaisia toimintatavoitteita ja -malleja, ja niiden esittelemisessä nojataan pääasiassa toimijoiden itse tuottamaan informaatioon. Tässä yhteydessä on haluttu esitellä erityisesti muita kuin suomalaisia hankkeita, koska monien suomalaisten projektien ja toimenpiteiden analysointi sisältyy Cuporen käynnissä olevaan tutkimukseen. Käytännön syistä painotus kohdistuu ruotsalaisiin ja alankomaalaisiin hankkeisiin, joista on julkaisua laadittaessa ollut käytettävissä enemmän tietoa kuin muista maista. Lisää tapauskuvauksia – myös suomalaisia – löytyy esimerkiksi eurooppalaisten kulttuuripolitiikkojen tietokannan kulttuurienvälisen dialogin osakokonaisuudesta.²³

7.1 Museotoiminta²⁴

MIME-projektin (*Migrating Memories - Muuttajan muistot - Gränslösa minnen*) tausta on suomalaisessa näyttelyssä, jossa oli näytteillä karjalaisnaisten evakkoon lähtiessään mukanaan ottamansa lukittujen ovien avaimet. He olivat pitäneet avaimensa, koska avaimet auttoivat heitä muistamaan. Näyttely oli herättänyt kysymyksiä kuten mikä on tärkeää ja merkityksellistä, jos joutuu jättämään kotinsa ja mikä muistuttaa ihmistä kotimaastaan ja siitä mitä hänen elämässään on tapahtunut?

Seuraavassa vaiheessa järjestettiin Malmössä vuonna 2000 Muistin avaimet -näyttely, jossa oli esillä maahanmuuttajien itse arvokkaimmiksi kokemiaan esineitä ja niihin liittyviä tarinoita. Aiheesta kiinnostuneet ihmiset Tampereella ja Nottingham Trent Universityssä halusivat laajentaa toimintaa siten, että se sisältäisi myös muistia ja museoita koskevia työpajoja maahanmuuttajanuorille, liikkuvan näyttelyn, interaktiiviset verkkosivut sekä seminaarin muistojen varjelemisen tärkeydestä. Edellä mainitut tavoitteet saavuttanut *MIME-hanke* toteutettiin vuosien 2000 ja 2001 aikana. Työpajoihin osallistui 70 maahanmuuttajanuorta, jotka kertoivat tarinansa interaktiivisilla ja monikielisillä verkkosivuilla. Liikkuvan näyttelyn katalogi julkaistiin kolmella kielellä. Hanke oli yksi perusteluista, kun *Malmö Museer* sai vuoden 2002 ruotsalaisen museon tunnustuspalkinnon. Se synnytti myös teatterinäytelmän Ruotsissa, tanskalaisen pakolaisapuorganisaation projektin, näyttelyn Tanskassa (*Images of Asia*) sekä vastaavia maahanmuuttajaprojekteja Ruotsissa ja muita jatkohankkeita.²⁵

Världskulturmuseet avattiin Göteborgissa vuonna 2004. Tavoitteena on ollut luoda museo, joka toimii paikallisyhteisön kohtaamispaikkana, voimavaraistumisen (*empowerment*) tilana ja muutosagenttina. Ajatuksena on myös ollut, että museo toisi jo olemassaolollaan ilmi tarpeen ajatella ja arvioida uudelleen Ruotsin asemaa ja sijaintia globalisoituneessa maailmassa. Museon perustana on aikaisemman museon etnografisten esineiden kokoelma, mutta pysyvän näyttelyn sijaan *Världskulturmuseet* työskentelee yksinomaan rakentamalla vaihtuvia temaattisia näyttelyjä,

²³ Ks. <http://www.culturalpolicies.net/web/intercultural-dialogue-database.php>

²⁴ Ks. museotoiminnasta myös esim. Texas Association of Museums, <http://www.io.com/~tam/multicultural/introduction.html>; museotoiminnan ohjelmia ja eettisiä sääntöjä <http://www.cupore.fi/monikulttuurisuususkirjallisuus2.php>

²⁵ Ks. myös <http://www.eurocult21.org/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=16>

joissa otetaan kantaa ajankohtaisiin kysymyksiin kuten ihmiskauppaan ja -salakuljetukseen sekä Aidsiin. Kokonaisuuden toivotaan ulottuvan korkeatasoisimmasta kansainvälisestä tarjonnasta aina yhteiskunnan marginaaleissa elävien kokemusten esittämiseen.

Museon tavoitteena on päästä vuorovaikutukseen eri väestöryhmien (iän, sukupuolen, koulutuksen, yhteiskuntaluokan, seksuaalisen orientaation ja etnisen taustan mukaan) kanssa houkuttelemalla uusia kävijäryhmiä sekä yhteistyökumppaneita. Etnistä ja kulttuurista monimuotoisuutta pyritään lisäämään myös henkilökunnassa, hallintoelimissä sekä keskeisissä kumppanuussuhteissa. Iltaisin ja viikonloppuisin museo on avoinna vierailuesityksille ja muille tapahtumille, joissa voidaan keskustella paikallisista kulttuurikysymyksistä ja joissa kolmannen sektorin toimijat voivat esitellä toimintaansa.²⁶

Alankomaissa toimiva *Mondriaan-säätiö* perusti vuonna 2005 kulttuurisen monimuotoisuuden kannustuspalkinnon (500 000 €). Lähtökohtana oli käsitys, jonka mukaan nykytaiteessa ei Alankomaissa vielä anneta riittävästi huomiota muista kulttuureista lähtöisin oleville esineille, perspektiiveille ja ilmaisumuodoille. Palkinnon avulla oli tarkoitus lisätä nykytaiteen museoiden tietoisuutta tästä aihepiiristä ja niiden mahdollisuuksia kehittää toimintojaan. Palkinto haluttiin suunnata museolle, jolla on innovatiivisin ja esimerkillisin suunnitelma. Viidestä kiinnostavimmasta ehdotuksesta kansainvälinen jury valitsi parhaan museon kiinnittäen huomiota esimerkiksi hankkeen ja kokoelman suhteeseen sekä toteuttamistapaan ja museon rooliin yhteiskunnassa.²⁷

Palkinto jaettiin keväällä 2006. Sen sai Eindhovenissa toimiva *Van Abbe -museo*, jonka *Be(com)ing Dutch* -hankkeessa oli juryn mielestä potentiaalia saavuttaa onnistuneesti uusia yleisöjä ja tarjota aitoa vuorovaikutusta taiteilijoiden ja teoreetikkojen välillä. Tammikuussa 2007 aloittavassa hankkeessa kysytään, mitä tapahtuu, kun kulttuuriset erot vaarantavat ja muuttavat perinteisiä kansallisia identiteettejä. Joksikin tuleminen (*becoming*) on toisin kuin oleminen (*being*) jatkuva arjen elämässä ja oppimisessa tapahtuva neuvotteluprosessi, jossa vastataan ulkoisen ympäristön muutoksiin. Hanke pyrkii riisumaan kiinteitä kansallisia stereotypioita ja tarjoamaan joustavia vaihtoehtoja taiteilijoiden töiden, ajattelijoiden ja aktivistien kanssa käytävien keskustelujen sekä erilaisten paikallisyhteisöjen mukaan saamisen kautta. Se kutsuu ihmisiä tekemään itselleen kysymyksiä ja käyttämään museota paikkana uusien elämis- ja ajattelumahdollisuuksien löytämiseksi.²⁸

"Museums, as true 'generators of culture' can help society to develop the skills to handle this diversity. They do so by providing an insight into the interfaces between cultures that have been there of old (sometimes by looking through new eyes at familiar objects and stories), by showing how the different cultures influence and have influenced each other, and by starting the discussion on how to deal with the area of tension between preservation of one's own culture and integration with the new culture." (Vels Heijn 1998.)

7.2 Näyttämötaide²⁹

Myös teatterin ja tanssin kentällä ollaan oltu aktiivisia monella eri tavalla. Norjassa toimiva *Nordic Black Theatre* on perustettu vuonna 1992 näyttämötaiteilijoille ja nuorille, joiden tausta on kolmannessa maailmassa. Sen tarkoituksena on laajentaa teatteriyleisöä sekä tukea monista kulttuureista tulevien lasten ja nuorten edellytyksiä kehittää myönteistä minäkuvaa ja uskoa siitä, että he ovat myönteisiä voimavaroja "uudessa" norjalaisessa yhteiskunnassa. Teatteri tuottaa omia esityksiä teatterilaivallaan sekä järjestää vierailuja.

²⁶ Ks. <http://www.varldskulturmuseet.se>

²⁷ Ks. <http://www.mondriaanfoundation.nl>

²⁸ Ks. <http://www.vanabbemuseum.nl>

²⁹ Ks. näyttämötaiteesta myös esimerkiksi Bloomfield 2003, http://www.ietm.org/upload/files/2_20070309175644.pdf

Nordic Black Theatreen kuuluu lastenteatteriryhmä Solsikke ja nuortenteatteriryhmä MsAttitude. Toimintaan kuuluu myös koko maan kattava nuorisoteatteriprojekti DUS, jonka tarkoitus on lisätä nuorison osallistumista näyttämötaiteeseen. Lisäksi se ylläpitää vähemmistötaustaisille ja etnisille norjalaisille nuorille (18-25) tarkoitettua teatterikoulua ja näyttämötaiteen kehityshanketta (*Nordic Black Express*), jonka tavoitteena on kehittää näyttelijöitä, jotka heijastavat globaalia monimuotoisuutta tämän päivän Norjassa. Kaksivuotinen kokopäiväinen opetus on ilmaista, ja siihen valitut osallistujat saavat stipendin.³⁰

"So it has been good-bye to reggae, hip hop and plays about oppression. It has been hello to a new look at Black opera, a mammoth reading of Homer's Odyssey by a gathering of the country's best known and best established Black actors, sessions of avant-garde film and video and, of course, the one-night circus." (Khan 2001, [Push-festivaalista]).

Alankomaissa *Krater Theater* hyödyntää taiteessaan Amsterdamin Zuidoostin kaupunginosan etnis-kulttuurista monimuotoisuutta inspiraationsa lähteenä ja pyrkii liittämään erilaisia ihmisiä toisiinsa taiteen ja kulttuurin avulla. Krater järjestää teatteriesityksiä lapsille, nuorille ja aikuisille. Nuorille tehdään erityisesityksiä paikallisissa yhteisötiloissa. Erilaisia tanssin, teatterin, kuvataiteen, valo- elo- tai videokuvauksen projekteja tuotetaan yhteistyössä koulujen kanssa lasten tutustuttamiseksi eri taiteenaloihin.³¹

Breakin' Walls on puolestaan Amsterdamin maahanmuuttajanuorten organisoima teatterifestivaali, jonka tuottaa Frascati-teatteri. Järjestelyryhmässä on neljätoista 15-25-vuotiaasta nuorta, jotka ovat mukana tapahtuman suunnittelussa, organisoinnissa, johdossa ja taiteellisissa ratkaisuissa. Teatteri tarjoaa nuorille mahdollisuuden olla aktiivisia jäseniä paikallisyhteisössään ja esitellä ideoitaan laajemmalle yleisölle.³² Frascati on ollut alussa mukana myös maahanmuuttajanuorille suunnatussa *Likeminds*-teatterikoulutuksessa, josta on sittemmin tullut itsenäinen toimija. Ryhmä saa opastusta teatterialan ammattilaisilta ja se tuottaa vuosittain yhden esityksen. Monista ryhmän jäsenistä on tullut näyttämöalan opiskelijoita.³³

Rotterdamissa teatteri *Zuidplein* on ohjelmistosuunnittelussaan alkanut sisällyttää valmisteleviin toimikuntiin etnisten vähemmistöryhmien edustajia suhteessa heidän taustayhteisönsä osuuteen kaupungin väestöstä. Toimikunnat tekevät päätöksiä kauden monikulttuurisesta ohjelmasta yhteistyössä taloudesta vastaavan toimitusjohtajan kanssa. Ne voivat esittää toteutettavaksi sekä kotimaisia että ulkomaisia tuotantoja. Ohjelmisto on uuden toimintatavan seurauksena laajentunut ja myös yleisö on monipuolistunut. Toimikuntien asema on kuitenkin herättänyt myös huolta taiteellisen autonomian ja edustavuuden katoamisesta.³⁴

"En halua ainoastaan julistaa omaa kulttuuriamme, vaan ottaa mukaan myös heidän kulttuurinsa ja vaihtaa keskenään näkökulmia ja tarkastelutapoja. Haluaisin sanoa kaikille: kohdatkaa!" (Adelheid Roosen näytelmästä *IS.MAN*, Theater Zuidplein 2007.)

Introdans on puolestaan yksi Alankomaiden suurimmista balettiryhmistä, jonka henkilökunnasta yli kolmannes on viime vuosina ollut maahanmuuttajataustaisia. Monimuotoisuuden (ikä, koulutus, tausta, toiveet ja tavoitteet) organisoinnissa *Introdans* on pyrkinyt sijoittamaan vastuun projekteista niin alas laitoksen hierarkiassa kuin mahdollista. Tanssijoita on kannustettu tekemään omia koreografioitaan ja teknisen puolen henkilökuntaa kehittämään esimerkiksi omia valaistussuunnitelmiaan.³⁵

30 Ks. <http://www.nordicblacktheatre.no>

31 Ks. <http://www.krater.nl>

32 Ks. <http://www.breakinwalls.nl/home.htm>

33 Ks. <http://www.likeminds.nl>

34 Ks. <http://www.theaterzuidplein.nl>

35 Ks. <http://www.introdans.nl/en/index1.asp>

7.3 Muita taiteenaloja

Jugend musiziert on arvostettu nuorten musiikkikilpailu Saksassa. Viime vuosina Berliinin ja Nordrhein-Westfalenin osavaltioissa kilpailun instrumenttien joukkoon on liitetty turkkilainen baglama (pitkäkaulainen luuttu) ajatuksena tunnustaa tällä tavalla Saksan väestörakenteen muutos erityisesti näissä osavaltioissa. Baglaman sisällyttäminen kilpailuun toi kuitenkin mukanaan myös runsaasti keskustelua kilpailusäännöistä länsimaisen ja turkkilaisen klassisen musiikin ammattilaisten välillä. Soittimen lisäksi kilpailussa täytyi hyväksyä totutusta poikkeava tapa soittaa musiikkia. Instrumenttivalikoiman laajennus laajensi kuitenkin lopulta samalla myös eri osapuolten ammatillista tietotaitoa.³⁶

Orchestra di Piazza Vittorio on interkulttuurinen kokoonpano Roomassa asuville ammattimaisille maahanmuuttajamuusikoille. Se toimii yhteistyössä Rooman etnisesti monimuotoisimmassa kaupunginosassa Esquilinossa sijaitsevan Apollo 11 -teatterin kanssa. Vuonna 2002 aloitettiin orkesteritoiminta, jonka taustalla on ajatus siitä, että muusikot voivat tuoda orkesteriin mukanaan paitsi taitonsa myös instrumenttinsa ja musiikillisen traditionsa ja että näiden sekoituksena voisi syntyä uusi musiikin kieli. Orkesteri pyrkii käyttämään kulttuuria välineenä kaupungin urbaanin kuvan muuttamiseen edesauttamalla kohtaamista ja dialogia kaupungin eri yhteisöjen välillä. *Orchestra di Piazza Vittorio* korostaa olevansa taiteellinen projekti, joka tarjoaa tilan ja mahdollisuuden maahanmuuttajamuusikoille edistää ja kehittää taitojaan ammattimaisessa toimintaympäristössä.³⁷

Storylines Digital Film Project on hanke, joka luo nuorille ihmisille online-foorumin, jossa he voivat oppia uusia taitoja ja jakaa ideoitaan digitaalisen videokerronnan avulla. Hankkeessa on mukana viisi nuorta filmintekijää Kamerunista, Ghanasta, Nigeriasta, Senegalista sekä Sierra Leonesta, jotka on saatettu yhteen brittiläisten kollegojensa kanssa. Yhdessä he tuottavat ja jakavat tarinoitaan kulttuurista ja ideoistaan julkisesti näytteillä olevien ja internetissä katsottavien digitaalisten elokuvien kautta. *Storylines* on osa British Councilin *Connecting Futures* -aloitetta, jonka tavoitteena on edistää erilaisia kulttuurisia taustoja omaavien nuorten keskinäistä ymmärrystä, oppimista ja kunnioitusta.³⁸

The Neighbourhood Belongs to All of Us on projekti, jossa Leidenin väestöltään monimuotoisen Slaaghwijkin kaupunginosan viiden suurimman etnis-kulttuurisen ryhmän edustajat ovat valinneet viisi runoa, jotka on maalattu viiden kerrostalon seinälle eri kielillä. Jokaisen runon hollannin- ja englanninkieliset käännökset ovat myös luettavissa. Kaupunginosaneuvoston puheenjohtajan mukaan asukkaat ovat ylpeitä "omista" runoistaan, ja runo omalla kielellä saa ihmisen tuntemaan itsensä tervetulleeksi ja hyväksytyksi. Ideaa on sovellettu sittemmin monissa muissa kaupungeissa. Vuonna 2002 perustettiin "*Neighbourhood Belongs to All of Us*" -säätio.³⁹

ANTENA ja *ATANA* ovat hankkeita, joiden tarkoituksena on lisätä etnistä ja kulttuurista monimuotoisuutta (sisältäen sukupuolen ja iän) taidelaitosten johtokunnissa ja muissa päättävissä elimissä ja asemissa. *ANTENA* toimii Belgian Flanderissa, ja sen pitkän tähtäimen tavoitteena on henkilökunnan ja johtokuntien kautta onnistua monipuolistamaan kulttuurilaitosten toimintaa. *ANTENA*an rekrytoidaan etnisiin vähemmistöihin kuuluvia henkilöitä, jotka ovat halukkaita toimimaan kulttuurilaitosten johtokunnissa. Koulutusvaihe sisältää sekä teoreettista että käytännöllistä opetusta ja opastusta. Ohjelman viimeisessä vaiheessa osallistujat pyritään liittämään kiinnostuneiden kulttuuriorganisaatioiden toimintaan. Ensimmäisiin kahteen ohjelmaan osallistui 26 henkilöä, joista 17:sta oli tullut jonkin kulttuurilaitoksen johtokunnan jäsen.⁴⁰ Alankomaalaisessa *ATANA*-ohjelmassa uusien johtokunnan jäsenten valinta taidelaitoksiin tapahtuu yhteistyössä kulttuurilaitosten ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Kandidaateilta odotetaan riittävää tietoa taloushallinnosta,

36 Ks. <http://www.landesmusikrat-berlin.de/zusatzbaglama.pdf>; Schie 2005.

37 Ks. <http://www.orchestradipiazzavittorio.it/eng/home.html>

38 Ks. <http://www.britishcouncilstorylines.org>

39 Ks. <http://www.muurgedichten.nl/index.html>

40 Ks. <http://www.cultuurlokaal.be/front/webpagina.jsp?id=5640#op>

johtamisesta, markkinoinnista ja juridisista kysymyksistä sekä muista seikoista. Valinnan jälkeen osallistujat käyvät läpi kustannuksiltaan edullisen koulutusohjelman, joka antaa tietoa käytännön toiminnasta.⁴¹

Artistnet on ruotsalaisen Intercultin käynnistämä projekti, jonka erityiskohteena ovat Ruotsissa asuvat maahanmuuttajataustaiset taiteilijat. *Artistnet* toimii musiikin, tanssin, teatterin ja runouden aloilla toimivien taiteilijoiden verkostona tavoitteenaan edesauttaa yhteyksien rakentumista taiteilijoiden ja näyttelijöiden sekä esimerkiksi tuottajien, teattereiden, elokuvayhtiöiden, televisiokanavien ja muiden kulttuurilaitosten kanssa. Pyrkimyksenä on lisätä maahanmuuttajataustaisten taiteilijoiden näkyvyyttä, asemaa ja mahdollisuuksia ja sitä kautta edistää Ruotsin uuden, etnisesti, kulttuurisesti ja kielellisesti monimuotoisen kulttuuri-identiteetin syntyä.⁴² Saksassa on puolestaan Nordrhein-Westfalenissa luotu internet-portaali (*Künste und Kulturen im Dialog*), joka tarjoaa mm. uutisia ja informaatiota maahanmuuttajayhteisöjen, ryhmien ja taiteilijoiden kulttuuriaktiviteeteista sekä kulttuurienvälisen dialogin kannalta kiinnostavasta poliittisesta kehityksestä. Se sisältää myös osavaltion kattavan taiteilijoiden, kulttuurimanagerien, kulttuurikonsulttien sekä interkulttuuristen organisaatioiden tietokannan.⁴³

⁴¹ Ks. <http://www.binoq.nl/atana/programmas.aspx>

⁴² Ks. <http://www.culturalpolicies.net/web/intercultural-dialogue-database.php>

⁴³ Ks. <http://www.nrw-kulturen.de>

8 Lähteet

Agenda för mångkultur (2005) Programförklaring och kalendarium för mångkulturåret 2006 (Statens offentliga utredningar (SOU), Stockholm).

Amsterdam Creatieve Stad (2005) Kunstenplan 2005-2008 (Gemeente Amsterdam, Amsterdam).

Anciaux, Bert (2006) Puhe *Dag van de Cultuurcommunicatie* -tilaisuudessa, 4.12.2006, Bryssel.

Bennett, Tony (2001): Differing Diversities: Transversal study on the theme of cultural policy and cultural diversity (Council of Europe Publishing, London).

Bhabha, Homi K (2004) Location of Culture (Routledge, London).

Bloomfield, Jude (2003) Crossing the Rainbow: National differences and international convergences in multicultural performing Arts in Europe (IETM, London),
http://www.ietm.org/upload/files/2_20070309175644.pdf

Casely-Hayford Augustus (2006) Identity and Individuality: Navigating Multiculturalism and Cultural Diversity in the Visual Arts. Puhe Mondriaan-säätiössä 2.11.2006, Amsterdam.

Castles, Stephen (1993) The Process of Integration of Migrant Communities. Paper, Expert Group Meeting on Population Distribution and Migration, Santa Cruz, Bolivia (United Nations/UNFPA).

Cultural Diversity Action Plan (1998) (Arts Council of England, London).

Cultuurbeleid in Nederland (1993) Nationaal rapport (Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, den Haag).

Forsander Annika (2002) Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla (Väestöliitto, Helsinki).

Forsander, Annika (2004) Maahanmuuton merkitys väestökehityksen kannalta, teoksessa Väestökehitykseen vaikuttaminen – tulisiko syntyvyyttä ja maahanmuuttoa lisätä? Tulevaisuusselonteon liiteraportti 2 (Valtioneuvoston kanslia, Helsinki).

Geddes, Andrew (2004) The Politics of Migration and Immigration in Europe (SAGE, London).

Heiskanen, Ilkka (1999) Kun taiteet ja kulttuuri kohtasivat kestävän kehityksen, teoksessa: Kangas, Anita & Virkki, Juha (toim.) Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet (SoPhi, Jyväskylä).

Heiskanen, Ilkka (2002): Johdanto, teoksessa Heiskanen, Ilkka, Kangas, Anita ja Mitchell, Ritva (toim.) Taiteen ja kulttuurin kentät: perusrakenteet, hallinta, lainsäädäntö ja uudet haasteet (Tietosanoma, Helsinki).

Heiskanen, Ilkka ja Mitchell, Ritva (2002) Kulttuurivähemmistöt, monikulttuurisuus ja kulttuurioikeudet, teoksessa Heiskanen, Ilkka, Kangas, Anita ja Mitchell, Ritva (toim.) Taiteen ja kulttuurin kentät: perusrakenteet, hallinta, lainsäädäntö ja uudet haasteet (Tietosanoma, Helsinki).

- Horsti, Karina (2005) Vierauden rajat. Monikulttuurisuus ja turvapaikanhakijat journalismissa (Tampere University Press, Tampere).
- Häyrynen, Simo (2006) Suomalaisen yhteiskunnan kulttuuripolitiikka (SoPhi, Jyväskylä).
- Ilczuk, Dorothea & Raj Isar, Yudhisthir (toim.) (2006) Metropolises of Europe. Diversity in Urban Cultural Life (CIRCLE, Warsaw).
- Jong, Joop de (1999) Kulttuurinen monimuotoisuus ja kulttuuripolitiikka Hollannissa, teoksessa: Kangas, Anita & Virkki, Juha (toim.) Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet (SoPhi, Jyväskylä).
- Joppke, Christian & Morawska, Ewa (toim.) (2003) Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in liberal nation-states (Palgrave Macmillan, Houndmills).
- Kangas, Anita (1999): Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet, teoksessa Kangas, Anita & Virkki, Juha (toim.) Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet (SoPhi, Jyväskylä).
- Khan, Naseem (2001) Can We Dispense with "Diversity"? From preservation to contemporary arts. *Arsis* 18: 3, 16-20.
- Khan, Naseem (2002) Towards a Greater Diversity. Results and legacy of the Arts Council of England's cultural diversity action plan (Arts Council of England, London).
- Klaic, Dragan (2001) Intercultural Competence: Cultural organizations and the challenge of multiculturalism. *Economia della cultura* (italiaksi) XI: 3, 303-12.
- Klaic, Dragan (2006) Thematic Priorities, Altered Institutional Typology: Cultural policies and institutions facing the challenge of multicultural societies, teoksessa Bodo, Simona & Cifarelli, Rita (toim.) *Quando la cultura fa la differenza, Patrimonio, arti e media nella società multiculturale* (Meltemi, Roma).
- Koenis, Sjaak & Saukkonen, Pasi (2006) The Political Organization of Cultural Difference, *Finnish Journal of Ethnicity and Migration* 1, 4-14, http://www.etmu.fi/fjem/FJEM_1_2006.pdf
- Koivunen, Hannele & Marsio, Leena (2006) Reilu kulttuuri? Kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus ja kulttuuriset oikeudet. Opetusministeriön julkaisuja 2006:50 (Opetusministeriö, Helsinki).
- Lepola, Outi (2000) Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi: monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa (SKS, Helsinki).
- Margalit, Avishai (2006) Graadmeter van een beschaving. Haastattelu Maartje Somers. *NRC Handelsblad* 6.1.2006.
- Marsio, Leena (2005) Cultural Diversity Programmes: Challenges and solutions in Scandinavia. MA thesis (Sibelius Academy/Arts Management, Helsinki).
- Martikainen, Tuomas, Sintonen, Teppo & Pitkänen, Pirkko (2006) Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt, teoksessa Martikainen, Tuomas (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla* (SKS, Helsinki).

Meer dan de som (2003) Cultuurnota 2005-2008 (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, den Haag).

Meinhof, Ulrike Hanna and Triandafyllidou, Anna (toim.) (2006) Transcultural Europe: Cultural policy in a changing Europe (Palgrave Macmillan, Basingstoke).

Meredith, Paul: Hybridity in the Third Space: Rethinking Bi-cultural Politics in Aotearoa/New Zealand. Paper Presented to Te Oru Rangahau Maori Research and Development Conference, Massey University 7. – 9. 7. 1998, <http://lianz.waikato.ac.nz/PAPERS/paul/hybridity.pdf>

Moninaisuus luovuutemme lähteenä (2008) Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission raportti (Otava, Helsinki).

Paananen, Seppo (1999) Suomalaisuuden armoilla. Ulkomaalaisten työnhakijoiden luokittelu (Tilastokeskus, Helsinki).

Parekh, Bhikhu (2000) Rethinking Multiculturalism. Cultural diversity and political theory (Macmillan, Houndmills).

Rastas, Anna, Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.) (2005) Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta? (Vastapaino, Tampere).

Rock, Yvonne (2005) Förord, teoksessa Agenda för mångkultur (2005) Programförklaring och kalendarium för mångkulturåret 2006 (Statens offentliga utredningar (SOU), Stockholm).

Saari, Mirja (2005) Ruotsin kieli Suomessa, teoksessa Johansson, Marjut & Pyykkö, Riitta (toim.) Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä (Gaudeamus, Helsinki).

Saukkonen, Pasi (2006) From the Promotion of National Identity to the Management of Plurality: cultural policy developments in Belgium (Flanders), Finland and the Netherlands, Nordisk Kulturpolitisk Tidskrift 9: 2, 75-99.

Saukkonen, Pasi & Pyykkönen, Miikka (2007) Cultural Policy and Cultural Diversity in Finland, artikkelikäsikirjoitus, tarjottu julkaistavaksi International Journal of Cultural Policy Research -lehdelle.

Schie, Johanna (2005) Baglama im Ruhr-Schmelztiegel. Neue Muziekzeitung 54: 10, 35.

Skot-Hansen, Dorte (2002) Danish Cultural Policy: from monoculture towards cultural diversity, International Journal of Cultural Policy 8: 2, 197-210.

Suutela Hanna (toim.) (2002) Kassandra – matka yli kulttuurirajojen (Helsingin kaupungin tietokeskus & Yliopistopaino, Helsinki).

Syrjästä esiin (1998) Puheenvuoro kulttuurista ja kehityksestä Euroopassa. Eurooppa-työryhmän raportti Euroopan neuvostolle. (Taiteen keskustoimikunnan tutkimus- ja tiedotusyksikkö, Helsinki).

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus (2006) Opetusministeriön toimenpideohjelma 2006-2010 (Opetusministeriö, Helsinki).

The Future of Multi-Ethnic Britain (2000) The Parekh Report (Profile Books, London).

Vels Heijn, Annemarie (1998) *Museums and Cultural Diversity. The state of the arts in the Netherlands, teoksessa Dutch Museums and Cultural Diversity: different cultures, mutual worlds* (Netherlands Museum Association & Ministry of Education, Culture and Science, the Hague).

Verkuyten, Maykel (2005) *The Social Psychology of Ethnic Identity* (Psychology Press, Hove and New York).

Wicht; Bernard (2001) *Cultural Diversity*. Paper prepared for the Culture Committee of the Council of Europe (CC-Cult, Strassbourg), http://www.unesco.ch/actual-content/wicht_f.pdf

Wood, Phil, Landry, Charles & Bloomfield, Jude (2006) *Cultural Diversity in Britain. A toolkit for cross-cultural co-operation*. (Joseph Rowntree Foundation, York), <http://www.jrf.org.uk/bookshop/eBooks/1922-cultural-diversity-Britain.pdf>